

Självbestämmande för bostadslösa

En jämförande litteraturstudie om två interventionsmodeller

Fredrik Killi

EXAMENSARBETE	
Arcada	
Utbildningsprogram:	Det sociala området
Identifikationsnummer:	5246
Författare:	Fredrik Killi
Arbetets namn:	Självbestämmande för bostadslösa - En jämförande litteraturstudie om två interventionsmodeller
Handledare (Arcada):	Åsa Rosengren
Uppdragsgivare:	Vanda stad: Projektet: Vaikuttavat tavat (VATA)
<p>Sammandrag:</p> <p>Bostadslöshet är ett stort problem i världen. Forskningen visar till att det är svårt att eliminera bostadslösheten och att det finns en rad olika interventioner för att reducera och eliminera bostadslösheten. Syftet med examensarbete är att genom en litteraturstudie undersöka rollen av självbestämmandets i två av dessa interventioner; trappstegsmodellen och bostad först – modellen. Arbetet har tre specifika forskningsfrågor: 1) vilka synsätt har påverkat de bostadslösas valmöjligheter i interventionerna, 2) vad är bostadslösas valmöjligheter att påverka sina egna livsområden samt 3) vilken effekt har självbestämmande på de bostadslösa? Den teoretiska referensramen utgörs av självbestämmande, som delats in i kapacitet och begränsande av självbestämmande, self-determination theory och empowerment. Arbetet är en jämförande litteraturstudie, där åtta vetenskapliga artiklar har analyserats med hjälp av kvalitativ innehållsanalys. Resultatet av studien redovisas utgående från kategorierna: synsätt på de bostadslösa, bostadslösas valmöjligheter och effekter av självbestämmande. Resultaten från den komparativa analysen visar att det kunde hittas tydliga skillnader i synsättet på de bostadslösa mellan de två interventionerna. Trappstegsmodellen ser på bostadslösa som icke kompetenta och som i behov av träning och behandling för att bli kompetenta och redo för boende, medan bostad först – modellen ser på bostadslösa som kompetenta från första början. Detta får konsekvenser för hur mycket valmöjligheter man erbjuder de bostadslösa i interventionerna. Ytterligare visar resultaten att det finns markant mera valmöjligheter i bostad först inom flera områden; boende, användning av rusmedel samt service användning. Trappstegsmodellen visade på begränsade valmöjligheter i nämnda områden. Slutligen indikerar resultaten att graden av självbestämmande i bostad först – modellen leder till positiva effekter som bl.a. bättre boendestabilitet, motivation, livskvalitet och minskad stress. Trappstegsmodellen har visat i sämre resultat i alla områden, med undantag för användning av rusmedel och där man inte kunnat påvisas skillnader till bostad först. Resultatet pekar på att det finns motstridiga uppgifter om sambandet mellan självbestämmande och psykiatriska symptom.</p>	
Nyckelord:	Bostadslöshet, interventioner, bostad först modellen, trappstegsmodellen, självbestämmande, Vanda stad
Sidantal:	71
Språk:	Svenska
Datum för godkännande:	10.12.15

DEGREE THESIS	
Arcada	
Degree Programme:	Social services
Identification number:	5246
Author:	Fredrik Killi
Title:	Self-determination for homeless - A comparative literature review about two intervention models
Supervisor (Arcada):	Åsa Rosengren
Commissioned by:	Vanda city: The Vaikuttavat tavat (VATA) project
<p>Abstract:</p> <p>Homelessness is a major problem in the world. Research show that it is difficult to eliminate homelessness and there is a range of interventions that seek to reduce and eliminate homelessness. The purpose of this thesis is to examine the roll of self-determination in two of these interventions using a literature review. The interventions examined are “the staircase of transition” and housing first –model. The thesis has three specific research questions: 1) how does the perception on homeless people influence the available choices in the interventions, 2) what are the homeless’ opportunity to influence matters in their own lives, and 3) what are the effects of self-determination on the homeless? The theoretical framework consists of self-determination, which is divided into capacity and limiting of self-determination, self-determination theory and empowerment. The thesis is a comparative literature review, in which eight articles were analysed using qualitative content analysis. The results are presented in three categories: views on homeless, available choices for the homeless and effects of self-determination. The outcome from the comparative analysis show differences in views on the homeless between the two interventions. The staircase of transition view the homeless as incompetent and in need of training and treatment to become competent and ready for housing, while the housing first model view the homeless as competent from the very beginning. This has implications regarding the amount of choice the interventions offers the homeless. Furthermore, the results highlight significantly more choices in housing first concerning the following fields: housing, usage of intoxicants and service usage. The staircase of transition displayed limited choices in the mentioned fields. The results indicate positive effects linked to the increased degree of self-determination found in housing first. Among others, these effects are increased housing stability, motivation, quality of life and reduced stress. The staircase of transition received poorer results in all areas, except for usage of intoxicants, in which there could not be detected any differences comparing to the housing first model. The result also indicated conflicting data on the relationship between self-determination and psychiatric symptoms.</p>	
Keywords:	Homelessness, self-determination, housing first, the staircase of transition, Vanda
Number of pages:	71
Language:	Swedish
Date of acceptance:	10.12.15

INNEHÅLL

1	Inledning.....	7
1.1	Bakgrund	7
1.2	Bostadslöshet i Finland	8
1.3	Uppdragsgivare och arbetslivsrelevans	9
1.4	Syfte och frågeställning	10
1.5	Struktur och avgränsning	11
2	Bostadslöshet.....	11
3	Interventioner för bostadslösa	15
3.1	Trappstegsmodellen eller den uppfostrande modellen	17
3.1.1	<i>Filosofi och hur modellen fungerar i praktiken</i>	17
3.1.2	<i>Kritik</i>	19
3.2	Bostad först-modellen eller den optimistiska modellen	20
3.2.1	<i>Filosofi och hur modellen fungerar i praktiken</i>	20
3.2.2	<i>Kritik</i>	23
4	Teoretisk referensram	23
4.1	Socialpedagogik	23
4.2	Självbestämmande	25
4.2.1	<i>Kapacitet till och begränsande av självbestämmande</i>	26
4.2.2	<i>Self-determination theory</i>	27
4.2.3	<i>Självbestämmande som empowerment</i>	30
5	Metod.....	33
5.1	Metodval	33
5.2	Processbeskrivning	35
5.3	Analysmetod.....	36
5.4	Datainsamling.....	37
5.5	Etiska aspekter	39
6	Resultat	39
6.1	Synsätt på de bostadslösa	40
6.1.1	<i>Kompetens och expertis</i>	41
6.1.2	<i>Användning av rusmedel</i>	43
6.2	Bostadslösas valmöjligheter.....	45
6.2.1	<i>Valmöjligheter angående boende</i>	45
6.2.2	<i>Valmöjligheter angående användning av rusmedel</i>	46

6.2.3	<i>Valmöjligheter angående service användning</i>	46
6.3	Effekter av självbestämmande	46
6.3.1	<i>Upplevd valfrihet</i>	47
6.3.2	<i>Hälsa och välmående</i>	47
6.3.3	<i>Grad av missbruk</i>	48
6.3.4	<i>Boendestabilitet</i>	48
6.4	Sammanfattning av resultat	50
7	Komparativ innehållsanalys av självbestämmande	53
7.1	Jämförelse av synsätt på bostadslösa	54
7.2	Jämförelse av bostadslösas valmöjligheter	58
7.3	Jämförelse av effekter av självbestämmande	61
8	Diskussion och sammanfattning	63
8.1	Metoddiskussion	63
8.2	Sammanfattning	65
8.3	Förslag till fortsatt forskning	66
KÄLLOR		67
Bilaga 1. Sökprocess		72
Bilaga 2. Artikelöversikt		73
Bilaga 3. Resultatredovisning		75

Figurer

Figur 1. Boendetrappan.	18
Figur 2. Bostad först i jämförelse med boendetrappan.....	21
Figur 3. Examensarbete processbeskrivning.	35
Figur 4. Hermeneutiska cirkeln (Jacobsen 2007:135).....	36
Figur 5. Resultatredovisning.	40
Figur 6. Analysens struktur	53
Figur 7. Konklusion av studien.	65

Tabeller

Tabell 1. ETHOS definition av bostadslöshet (Edgar 2009:73).....	13
Tabell 2. Bostadslöshetens sju teoretiska domäner (Edgar et al. 2004:6).	14
Tabell 3. Två interventionsmodeller (Dyb et al. 2004:89).	16
Tabell 4. Self-determination theory översikt (Ryan & Deci 2009:177).....	30
Tabell 5. Jämförelse av synsätt mellan modellerna.	50
Tabell 6. Jämförelse av bostadslösas valmöjligheter mellan modellerna.....	51
Tabell 7. Jämförelse av effekter mellan modellerna.....	51
Tabell 8. Analys av synsätt på bostadslösa.....	54
Tabell 9. Analys av bostadslösas valmöjligheter.....	58
Tabell 10. Analys av effekter av självbestämmande.	61

1 INLEDNING

1.1 Bakgrund

Bostadslöshet är ett socialt problem som har existerat i lång tid och är svår att lösa. Enligt de Förenta Nationernas senaste kartläggning över bostadslöshet finns det över hundra miljoner bostadslösa och över en billion människor som lever i inadekvat boende. Majoriteten av bostadslösa bor i utvecklingsländer (Förenta Nationerna 2005).

Bostadslöshet är ett komplext problem som inte enbart utgörs av avsaknad av bostad och kräver därför flera olika typer av åtgärder för att lösa problemen. De bostadslösa drabbas inte enbart av den fysiska dimensionen av att inte ha ett hem. Ur ett socialpedagogiskt perspektiv kan man se många andra dimensioner på bostadslösheten. På en individ-orienterad nivå kan man tänka sig att de bostadslösa är bl.a. exkluderade, stigmatiserade och har begränsat delaktighet i samhället. Bostadslösa är ingen homogen grupp, eftersom det finns en variation av bostadslösa människor som ofta också har andra problem än enbart bostadslöshet. Vanliga tilläggsproblem är bland annat missbruk och psykisk ohälsa. Den primära uppgiften till interventioner som jobbar med att eliminera bostadslösheten är fortfarande att förverkliga boende till de personer som står utan. I många länder vill man undvika kortsiktiga institutionella lösningar och man har ett klart mål om få människor permanent in i egna hem. I bostadspolitiken eftersträvar man med andra ord att ge människor eget namn på dörren.

Trots att alla länder mer eller mindre delar målet om att minska bostadslöshet framkommer det olikheter i utformningen av social- och bostadspolitik. En väsentlig fråga inom bostadslöshetsforskningen är hur bostadslösa är berättigade till en bostad och hur vägen till bostad ser ut. Det finns till exempel olika interventioner som har varierande medel för arbetet med bostadslösa. En del lägger fokus på att bostadslösa måste uppfylla vissa kriterier för att vara berättigad till bostad, medan andra lägger fokus på att rättigheten till bostad är ovillkorlig. Samtidigt är det viktigt att påminnas om att ländernas implemente-

ring av politiken på kommunal nivå också kan variera stort. Trots de olika interventionerna sist och slutligen har samma mål om att reducera bostadslöshet, bygger de på olika principer och skapar olika resultat.

1.2 Bostadslöshet i Finland

Enligt Finansiering- och utvecklingscentralen för boendet (ARA) fanns det år 2014 hela 8 316 bostadslösa människor i Finland, varav majoriteten hittas i Helsingfors och de två närliggande städerna Esbo och Vanda. Dessa tre städer har också den högsta andelen bostadslösa per 1 000 invånare, med Helsingfors på 5.6, Vanda 2.6 och Esbo 2.4 (ARA 2014:3).

I mitten av 1980-talet då siffrorna på bostadslösa ökade började myndigheterna ett samarbete tillsammans med en rad organisationer för att minska bostadslösheten. Resultatet blev paraplyorganisationen Y-stiftelsen. De lyckades halvera antalet hemlösa från 20 000 till 10 000 från mitten av 1980-talet till 1996, samtidigt som de också kraftigt reducerade antalet härbärgen och temporära åtgärder. Dessa temporära åtgärder transformerades till långvariga boendelösningar istället. Regeringens roll under perioden var att bidra med tillgång till lämpliga bostäder. Y-stiftelsen ansåg bostadslöshet som något som borde behandlades primärt som ett bostadspolitiskt problem istället för enbart ett socialt problem. (Dyb et al 2004:91)

Sedan år 2008 har Finlands strategi fokuserat mycket på att reducera långtidsbostadslösa och Finlands senaste strategi *Paavo II* för år 2011-2015 har målet att fullständigt eliminera långtidsbostadslösa innan 2015 (Pleace et al. 2015:20). Den bostadspolitiska frågan är fortfarande framträdande, vilket syns bland annat i att man konverterar kortsiktiga lösningar till permanenta boendemöjligheter. Det sista åtta åren har ungefär 2 500 nya bostäder blivit skapade och skaffat för de bostadslösa och ungefär 350 nya professionella i bostads-socialt arbete har blivit anställda för att arbeta med de bostadslösa (Pleace et al. 2015:3). Finlands kommande strategi *Aune* för år 2016-2019 *förebygga bostadslöshet – bostad först perspektiv* har även publicerats och fokuserar som tidigare strategier på permanenta hem för bostadslösa.

1.3 Uppdragsgivare och arbetslivsrelevans

Vanda stad står som uppdragsgivare för beställningen av arbetet, eftersom de önskar att öka sin kunskap om bostadslösa samt skapa bredare förståelse för hur bostadslöshet kan motverkas. Uppdraget är en del av projektet Vaikuttavat tavat (Vata). Följande står om projektet på Arcadas hemsidor:

“Projektet ska ta fram en generell vårdrekommendation för stöd av funktionsförmågan för målgrupper som utsatta barn och familjer, ungdomar med rusmedelsproblem, arbetslösa med mentala problem och problem i stöd- och rörelseorganen samt äldre som bor hemma. Syftet med projektet är att skapa nya bestående nätverk och modeller för evidensbaserade tjänsteinnovationer och kunskaps- och kompetensutbyte mellan forskarorganisationer, högskola och arbetsliv. Projektets nätverk omfattar sex yrkeshögskolor. Utöver Arcada deltar Metropolia, JAMK, Novia, SAMK, TUAMK och OAMK med sina samarbetsnätverk i arbetslivet inom både special- och primärvård. Inom projektet samarbetar Arcada även med bl.a. universitet i Sverige, Institutet för hälsa och välfärd och branschförbund. VATA-projektet har erhållit finansiering (500 000 euro) av undervisnings- och kulturministeriet.” (Arcada 2015)

Vanda stad har den andra största procentuella andelen bostadslösa i Finland med 2.6 per 1 000 invånare och en total siffra på 544 bostadslösa, varav 135 är under 25 år, 134 är långtidsbostadslösa, och 24 styck bostadslösa familjer (ARA 2014:3,5).

Arbetet bidrar till kunskap som är användbar för människor som kommer i kontakt med bostadslösa samt för beslutsfattare som också i hög grad är med på att påverka de bostadslösas liv. Min studie hjälper andra socionomer lära om de bostadslösa, och om interventioner för dem, samtidigt som de stöder att koppla det socialpedagogiska perspektivet och kärnkunnande till målgruppen.

1.4 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att reda ut likheter och skillnader i hur interventionsmodellerna ställer sig till att brukarna själv får bestämma saker som rör deras egna liv. Det är en jämförelse mellan ”bostad först-” och ”trappstegsmodellen”. I uppsatsen jämför jag hur självbestämmande tar sig uttryck i de två olika interventionerna. Jag intresserar mig också i varför självbestämmande är olika, dvs. vilka bakomliggande synsätt och ideologier som finns. Ytterligare önskar jag ta reda på om variationer i självbestämmande leder till olika resultat. Kortfattat vill jag få en helhetlig uppfattning om självbestämmande innanför ramen av dessa två interventionerna.

Interventionerna jämförs inte med varandra i sin helhet utan jämförs ur den specifika synvinkeln att jämföra självbestämmande. Jag hade en rad olika möjligheter i vad jag kunde valt som tema att jämföra såsom empowerment, delaktighet eller boendestabilitet m.m., men jag ansåg att detta verkade mest intressant. Trots att för att jag jämför självbestämmande mellan interventionerna vill jag ändå påstå att arbetet representerar en jämförelse av interventionerna överlag till ett visst hänseende, eftersom likheterna och skillnaderna i självbestämmande utgör en väsentlig skillnad mellan interventionerna. Huvudsakligen jämförs interventionerna som teoretiskt renodlade modeller, samtidigt som att det finns olika konkreta implementeringar av dessa modeller som mer eller mindre kan variera från dessa abstraktioner. Jag lyfter fram några exempel av denna dimension i arbetet.

Begreppet självbestämmande är mycket brett och det är därför jag har valt att avgränsa mig genom att ställa konkreta frågor. Frågorna har utarbetats enligt relevans till teman som förekommit i min förberedande undersökning.

Frågeställningar:

1. Vilka synsätt har påverkat de bostadslösas valmöjligheter i modellerna?
2. Vad är bostadslösas valmöjligheter att påverka sina egna livsområden i modellerna?
3. Vilken effekt har självbestämmande på de bostadslösa i modellerna?

1.5 Struktur och avgränsning

Jag ger först en kort presentation av modellernas centrala innehåll samt förklarar begreppet självbestämmande. Därefter kommer jag att jämföra likheter och skillnader av modellerna genom att ställa vissa specifika frågor i anknytning till självbestämmande.

I min studie önskade jag få en helhetsbild, därför ställde jag tre frågor som tillsammans bildar en bred förståelse om självbestämmandes roll och effekt inom modellerna. Dessa tre dimensioner är *synsätt, valmöjligheter, och effekter*.

Bostadspolitiken omfattar olika modeller för att åtgärda bostadslöshet. Jag har som nämnt tidigare valt att jämföra de två modellerna bostad först- och trappstegsmodellen, dessa har valts eftersom deras användning och forskning är mycket utbredd. Kedjemodellen är en ytterligare modell som bedrivs i viss utsträckning inom Norden, men denna tillämpas mera begränsat och det finns lite forskning om denna. På grund av dessa faktorer har jag valt att inte inkludera kedjemodellen i mitt arbete.

Min studie behandlar i första hand vad det finns för valmöjligheter för de bostadslösa och hur denna service ser ut och upplevs för individen. Studien handlar därför om de personer som redan befinner sig i bostadslöshet, och frågar såsom hur människor blir bostadslösa eller hur man kan förebygga bostadslöshet lämnas obesvarade.

2 BOSTADSLÖSHET

Definitionen av bostadslösa kan variera från land till land men gemensamt är det att människor utan egna hem är bostadslösa. Detta omfattar människor som bor utomhus, men också människor som övernattar hos bekanta, som övernattar på härbärke och även vissa som bor på institutioner. Boende vid institutioner, så som fängelse och sjukvård, kan i vissa länder betecknas som bostadslöshet. I Skandinavien räknas man som bostadslös 2-3 månader innan utskrivning. I Finland räknas alla personer som bor på institution som bostadslösa. Detta påverkar i sin tur siffrorna på hur många bostadslösa som finns i respektive länder och eventuellt hur tidigt man påbörjar insatser för att hjälpa individerna. (Benjaminsen & Dyb 2008:48 f.)

Man kan förstå bostadspolitikens syfte som att förbättra tillgången till boende för utsatta grupper i samhället och socialpolitiken som stödjande av möjligheten till det ”normala livet” för alla. Enligt Europarådet finns det däremot flera strukturella hinder för utsatta människor att få tillgång till bostad, som bostadslösa inte själv lätt kan påverka. ekonomiska systemet (arbetslöshet), välfärdsregimen (skyddsnät), bostadsregimer (rättslig och institutionell) och sociala faktorer (t.ex. diskriminering) (Council of Europe 2008).

De ovannämnda bostadslösa är tydligt fysiskt bostadslösa, men det finns också en rad människor som i en eller annan form är exkluderade på bostadsmarknaden. Trots dessa personer inte är *utan tak* eller *utan eget boende* kan de befinna sig i boende som är *osäkrad* eller *icke adekvat*.

European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) har skapat en universal standard för att definiera bostadslöshet och exklusion från bostadsmarknaden; The European Typology on Homelessness and Housing Exclusion (ETHOS) se *tabell 1*. Tabellen visar på hur omfattande begrepp bostadslöshet är. I toppen av tabellen ser vi de bostadslösa som är sämst ställda och i botten av tabellen är det frågan om inadekvata bostadsformer.

Tabell 1. ETHOS definition av bostadslöshet (Edgar 2009:73).

		Operational Category	Living Situation	Generic Definition		
V Conceptual Category V	ROOFLESS	1	People Living Rough	1.1	Public space or external space	Living in the streets or public spaces, without a shelter that can be defined as living quarters
		2	People in emergency accommodation	2.1	Night shelter	People with no usual place of residence who make use of overnight shelter, low threshold shelter
	HOUSELESS	3	People in accommodation for the homeless	3.1	Homeless hostel	Where the period of stay is intended to be short term
				3.2	Temporary Accommodation	
				3.3	Transitional supported accommodation	
		4	People in Women's Shelter	4.1	Women's shelter accommodation	Women accommodated due to experience of domestic violence and where the period of stay is intended to be short term
		5	People in accommodation for immigrants	5.1	Temporary accommodation / reception centres	Immigrants in reception or short term accommodation due to their immigrant status
			5.2	Migrant workers accommodation		
	6	People due to be released from institutions	6.1	Penal institutions	No housing available prior to release Stay longer than needed due to lack of housing No housing identified (e.g by 18th birthday)	
			6.2	Medical institutions		
	6.3		Children's institutions / homes			
	7	People receiving longer-term support (due to homelessness)	7.1	Residential care for older homeless people	Long stay accommodation with care for formerly homeless people (normally more than one year)	
			7.2	Supported accommodation for formerly homeless people		
INSECURE	8	People living in insecure accommodation	8.1	Temporarily with family/friends	Living in conventional housing but not the usual place of residence due to lack of housing Occupation of dwelling with no legal tenancy illegal occupation of a dwelling Occupation of land with no legal rights	
			8.2	No legal (sub)tenancy		
			8.3	Illegal occupation of land		
	9	People living under threat of eviction	9.1	Legal orders enforced (rented)	Where orders for eviction are operative	
		9.2	Re-possession orders (owned)	Where mortgagor has legal order to re-possess		
10	People living under threat of violence	10.1	Police recorded incidents	Where police action is taken to ensure place of safety for victims of domestic violence		
INADEQUATE	11	People living in temporary / non-conventional structures	11.1	Mobile homes	Not intended as place of usual residence Makeshift shelter, shack or shanty Semi-permanent structure hut or cabin	
			11.2	Non-conventional building		
			11.3	Temporary structure		
12	People living in unfit housing	12.1	Occupied dwellings unfit for habitation	Defined as unfit for habitation by national legislation or building regulations		
13	People living in extreme overcrowding	13.1	Highest national norm of overcrowding	Defined as exceeding national density standard for floor-space or useable rooms		

Bostadslöshet kan inte enbart bli sett på som fysiskt avsaknad av bostad utan måste också förstås som en brist av integration i samhället (Council of Europe 2008:15).

I Edgar et al. (2006:6) presenteras en tabell som visar tre olika dimensioner den bostadslösa kan exkluderas ifrån, den *fysiska*, *juridiska* och *sociala*. Tabellen illustrerar tydligt olika former av bostadslöshet eller exklusion från bostadsmarknaden. Bokstavig bostadslöshet innefattar avsaknaden av det fysiska boende, medan människor som har tillgång till det fysiska boende kan fortfarande vara exkluderade på något annat plan.

Tabell 2. Bostadslöshetens sju teoretiska domäner (Edgar et al. 2004:6).

Table 1 Seven theoretical domains of homelessness				
	Conceptual Category	Physical Domain	Legal Domain	Social Domain
Homelessness	1 Rooflessness	No dwelling (roof)	No legal title to a space for exclusive possession	No private and safe personal space for social relations
	2 Houselessness	Has a place to live, fit for habitation	No legal title to a space for exclusive possession	No private and safe personal space for social relations
Housing exclusion	3 Insecure and Inadequate housing	Has a place to live (not secure and unfit for habitation)	No security of tenure	Has space for social relations
	4 Inadequate housing and social isolation within a legally occupied dwelling	Inadequate dwelling (unfit for habitation)	Has legal title and/or security of tenure	No private and safe personal space for social relations
	5 Inadequate housing (secure tenure)	Inadequate dwelling (dwelling unfit for habitation)	Has legal title and/or security of tenure	Has space for social relations
	6 Insecure housing (adequate housing)	Has a place to live	No security of tenure	Has space for social relations
	7 Social isolation within a secure and adequate context	Has a place to live	Has legal title and/or security of tenure	No private and safe personal space for social relations

De grå rutorna i tabellen visar i vilken domän och vad som gör människan exkluderad. Denna tabell liknar den föregående tabellen, i det att man se att bostadsformen går gradvis från dåliga till gradvis mindre illa. Detta blir tydligt genom att den första kategorin *taklös* är exkluderad i alla tre domänerna (grå rutor), och de sista konceptuella kategorierna endast har en grå ruta. Här kan det vara nyttigt att skilja mellan tillgång till boende och det och det att ha ett faktiskt hem, med allt vad det innebär. (Edgar et al. 2006)

Det är alltså viktigt att förstå att ett tak över huvud inte betyder att personen har ett hem. Ett hem kan ses som något mera än den fysiska eller materiella sidan av boende. Hem representerar tillhörighet, vardagsliv, självbestämmande, lokalsamhälle, grannskap, egen adress m.m. Hem skapar grund för social tillhörighet i samhället. Ett hem omfattar en psykologisk och känslomässig dimension, medan en bostad endast utgör de fysiska ramarna för ett hem. Trots denna skillnad används begreppen bostadslöshet och hemlöshet ofta som synonymer (Dyb et al. 2004:56 f.). Mitt arbete refererar till människor som befinner sig på gatan, såväl som de som befinner sig i olika interventioner för bostadslösa, jag använder mig också av benämningen brukare, eftersom de är brukare av någon tjänst.

3 INTERVENTIONER FÖR BOSTADSLÖSA

Det finns flera olika interventioner som har som syfte att minska på bostadslösheten och på så sätt få bukt på bostadslöshet. Huvudsakligen handlar det om den begränsade tillgången de bostadslösa har till den ordinära bostadsmarknaden, som gör att de är av behov av stöd. De olika grupperna av bostadslösa har däremot olika behov av stöd. Interventioner kan t.ex. rikta sig till specifika målgrupper av bostadslösa, såsom unga-, eller långtidbostadslösa.

Bostadslöshet är ett problem som tangerar väldigt många delar av samhället så som ekonomi och sysselsättning. Det finns därför ett brett spektrum olika interventioner, vilka grovt kan delas in i förebyggande arbete som förhindrar att människor blir utan boende till interventioner som fokuserar på att hjälpa människor som redan befinner sig i bostadslöshet. Dessa olika ansvarsområden kan också förstås falla på allmän socialpolitik som har roll att vara förebyggande och specifik politik ägnat för att åtgärda bostadslöshet (Shinn 2007:658).

Interventionerna genomsyras av olika synsätt gentemot bostadslösa. En del interventioner representerar mera ett ”skylla sig själv”-tankesätt, vilket innebär att de bostadslösa får skylla sig själv för situationen de befinner sig i och att deras individuella brister och ”otillräcklighet” är deras eget fel. Det andra synsättet bär tanken om att ett eget hem borde vara en rättighet för alla. Detta synsätt har blivit dominerande med andra utsatta grupper såsom funktionshindrade. Den avinstitutionalisering som skett de senaste åren har också påverkat till ett mer framträdande synsätt om att samhälle har svikit de resurssvaga och att det finns fel i systemet snarare än individen. Oberoende av synsätt representerar interventionerna olika medel för att åtgärda bostadslöshet eller åtminstone underlätta de bostadslösa situation (Dyb et al. 2004).

I mitt arbete står som tidigare nämnt två typer av interventionsmodeller i fokus; *trappstegsmodellen* och *bostad först*. Modellerna berör individer som redan befinner sig i bostadslöshet. Mycket av studien av interventionerna kan spåras tillbaka till den irska forskaren Brian Harveys forskning av bostadslöshetinterventioner i Europa från 1998, där han systematiserade de olika tillnärmningars likheter och olikheter mellan interventioner

in i tre modeller (Harvey 1998). Modellerna är ett försök i att skapa en överordnad förståelse eller systematisering av skillnader och likheter mellan olika interventioner och projekt (Dyb et al. 2004). Modeller hjälper oss med att göra verkligheten förståelig och förutsägbar och erbjuder en beskrivning av hur man arbetar inom en viss modell. Harvey påpekar att interventionerna kännetecknas av olika *målsättningar*, *metodiska tillnärningsätt*, och varierande *filosofiska utgångspunkt* (Dyb et al. 2004:86 f.). I tabell 3 ser man en jämförelse av interventionerna i avseende med mål, medel och filosofi. Tabellen baserar sig på Harveys systematisering, men innehåller vissa uppdateringar av Dyb et al (2004:89).

Tabell 3. Två interventionsmodeller (Dyb et al. 2004:89).

	Bostad först-modellen	Trappstegsmodellen
Mål	Inflyttning i egen bostad	Hierarki av bostadsformer med egen bostad som mål för de som lyckas
Metod	Individuellt anpassad hjälp-, och stödåtgärder ges efter inflyttning i vanlig bostad	Differentierat system av bostadsformer/kontraktformer med sanktioner och belöningar
Filosofi	Bostadslösa personer har samma behov av bostad och socialt stöd som alla andra	Bostadslösa personer ska gradvis lära sig bo självständigt och inte alla kommer klara det

Modellerna kan också sägas representera olika politiska åsikter enligt Pleace et al. (2015:62). Samtidigt kan man konstatera att det inte finns behov för bostadsmodeller om det finns en fungerande nationell och lokal bostadspolitik (Sahlin 2003:87). Bostad först- och trappstegsmodellen erbjuder bostadslösa stöd, eftersom de inte klarar sig på den ordinarie bostadsmarknaden. Det är ingen tvekan på att båda modellerna lyckas få bostadslösa bort från gatan. Däremot finns det variationer i hur bra modellerna fungerar på att hålla människorna borta från gatan och åtgärda bostadslösheten.

Förklaringen till varför jag väljer just dessa interventioner, grundar sig på att trappstegsmodellen är den huvudsakliga interventionen i västvärlden för att åtgärda bostadslöshet, medan bostad först-modellen är nykomlingen som utmanar trappstegsmodellen (Johnsen

& Texeira 2010:4; Pleace et al. 2015:3). Det finns dessutom ett spännande forskningsklimat för diskussionen kring bostad först (Tsemberis 2010:235).

3.1 Trappstegsmodellen eller den uppfostrande modellen

Trappstegsmodellen har i lång tid varit den rådande bostadslösningen för hemlösa i många industrialiserade länder (Johnsen & Texeira 2010:4). Modellen kallas även boendetrappa eller benämns ibland som den lineära modellen, behandling först och är även känt som "continuum of care" i de Förenta Staterna. Modellen har historiskt sett varit dominerande i Sverige och själva begreppet uppstod där (Dyb et al 2004:98; Socialstyrelsen 2015:14). Modellen är fortfarande utbredd bland annat i Sverige, men tillämpas allt mindre idag till följd av del kritik (Socialstyrelsen 2015:14).

3.1.1 Filosofi och hur modellen fungerar i praktiken

Den bakomliggande filosofin i denna modell är att individen ska tränas på att bo och gradvis komma i skick för att bo självständigt (Dyb et al. 2004:102). I praktiken görs detta genom att individen gradvis går upp olika "trappsteg" som representerar olika bostadsformer. Förflyttande till nästa trappsteg behöver inte nödvändigtvis vara fysiskt bytande av boställe utan kan handla om ökning eller begränsning av rättigheter och självbestämmande. Detta görs genom specialkontrakt, som innehåller klausuler som begränsar bostadslösa rättigheter (Dyb et al. 2004:99).

Sättet man lyckas förflytta sig från ett steg till det nästa är genom att uppfylla de krav som ställs på en över en viss period. Dessa krav är bland annat att hålla sig nyktra, gå med på behandling av missbruk och psykiska problem. På samma sätt som att man går upp trappan kan man också gå neråt i trappan om man inte uppfyller de krav som ställs och därför kan man säga att modellen använder sanktioner som en form för konsekvenspedagogik. Användningen av straff och belöning är tänkt som ett motivationsmedel för att individen ska "sköta sig" (Dyb et al. 2004:101).

Ett centralt kännetecken i boendetrappan är som nämnt att det finns flera steg som den bostadslösa måste igenom innan man får en egen bostad (Johnsen & Texeira 2010:4).

Antalet steg i boendetrappan kan däremot variera från att vara x antal steg till att vara upp till och med sex steg. I första steget är personen bostadslös och tillbjuds i andra steget någon form av härbärke eller skyddshem. I tredje steget bor personen i en övergångslägenhet och om personen lyckas uppfylla kraven har personen rätt att förflytta sig till det sista trappsteget, som innebär en egen bostad. Notera dock att antal av övergångslägenheter varierar. Vägen från botten till egen bostad är med andra ord lång och krävande. *Figur 1* illustrerar ett exempel på boendetrappan.

Egen bostad	Ordinär bostadsmarknad
Övergångs-/träninglägenheter	Sekundär bostadsmarknad
Härbärke, skyddshem m.m.	Logimarknad
Bostadslös	Utanför bostadsmarknaden

Figur 1. Boendetrappan.

Centralt i boendetrappan är användningen av s.k. övergångs- eller träninglägenheter. Vägen mellan härbärke och upp till bostad med eget kontrakt präglas av specialkontrakt. Det som särskiljer specialkontrakten från ordinära hyreskontrakt är hyresgästerna saknar besittningsrätt, har förkortad uppsägningstid och underkastas regelbunden tillsyn i hemmet. Ofta knyts individuella behandlingsplaner och särskilda regler till bostäderna och regelbrott bestraffas med omedelbar avhysning. Hyresgäster som uppvisar framsteg och inte bryter emot reglarna över en viss period belönas med uppflyttning till nästa steg. Denna belöning betyder i praktiken gradvis förbättring av bostadsformer, mera rättigheter, självständighet och privatliv för de bostadslösa. Medan de hyresgäster som "misslyckas" flyttas ned, placeras på härbärke eller vräks som straff (Sahlin 2005:117 f.; Sahlin 2003:93). Den formella förklaringen till varför människor bestraffas är att brukaren inte har följt den plan som brukaren tillsammans med socialtjänsten har kommit överens om (Dyb et al. 2004:101).

Enligt Sahlin (1998) står terapi och uppfostran tydligt som en bakomliggande idé bakom modellen. Sahlin lyfter upp behandlingssfären och skolan som inspirationskällor till modellen. Brukarna har något fel och ska behandlas så att de blir friska och strukturen det görs på följer skolvärldens idé om att gradvis samla kunskap och avancera steg för steg

helt till du tillslut tar din slutliga examen. Modellens fokus på att individen ska förändra sig eller ”lära bete sig” har gett upphov till att Dyb et al. (2004:102) har valt att beteckna modellen som en uppfostrande modell.

3.1.2 Kritik

Trappstegsmodellen har fått mycket kritik. För det första, har modellens värderingar kritiserats. Modellen uppfattas som ett ålderdomligt sätt att arbeta med människor på, med för mycket band till det gamla institutionstänkande. Ulla Beijer (2000) påpekar att den bygger på att bostadslösa måste visa sig värdiga för att avancera i trappan. Den upprätthåller en skiljelinje mellan värdiga och ovärdiga där den bostadslösa måste bestiga ”värdighetstrappan” i en boendekarriär som styrs av samhällets värderingar och omdömen. (Beijer 2000:226)

För det andra, har modellens struktur mött en del kritik. Sahlin (1996) berättar att stödet gradvis trappas ner samtidigt som kraven på samtycket till behandling, psykisk stabilitet och abstinens ökar ju längre upp man kommer i trappan. Detta leder i sin tur till att det blir mera sannolikt att man ”misslyckas” desto längre man kommer och på så sätt cirkulerar eller fastnar många i trappan utan att ens nå fram till målet om egen bostad. Detta skapar enligt Sahlin (1996) en flaskhals som skapar flera bostadslösa på den s.k. sekundära bostadsmarknaden. Detta uppföljs av Ridgway & Zippel (1990:12) som påpekar att modellens lineära form är ologisk, i synnerhet att alla människor sätts i samma form, trots varken psykiatriska störningar eller återhämtning följer en fast bestämd lineär rutt. Krav på progression inom en färdigbestämd tidsram kan betyda misslyckande för många. Prochaska & Di Clemente hade redan år 1986 lagt återfall-stadiet till som en nästan oundviklig del av återhämtning i deras influensrika *cycle of change model* som handlade om återhämtning (Prochaska & Di Clemente 1986)

För det tredje, är användningen av hotell- och härbergssystem i boendetrappan mycket omdiskuterat. Kritiken centrerar sig på att dessa boendeformer endast borde användas som tillfälliga som nödlösningar. Problemet med trappstegsmodellen är att det ofta inte är kortvariga utan de bostadslösa blir kvar under långa tider och får negativa effekter till följd av detta (Svärd 2008:188 f.).

För det fjärde är det att flytta från en lägenhet till lägenhet stressande. Utöver den fysiska påfrestningen är det dessutom psykiskt utmanande att måste bekanta sig med ett nytt ställe och måste bygga upp nya relationer igen (Tsemberis & Asmussen 1999:116).

3.2 Bostad först-modellen eller den optimistiska modellen

Bostad först-modellen är ett resultat av det amerikanska projektet Pathways to housing i 1992. Projektet baserade sig på grundaren Sam Tsemberis tro på att man kan placera och behålla människor med grav psykiatrisk- och missbruksproblematik i bostäder (Tsemberis 2010). Den ursprungliga Pathways housing first-modellen (PHF) har haft stor inflytelse och många ställen i världen har följt modellens fotspår. Alla bostad först program följer inte nödvändigtvis alla PHF principer, gemensamt dock är att man följer alltid principen om boende innan behandling, frihet från betingat boende och skadereduktion. Bostad först och pathways to housing är därför inte samma sak och variationer i implementeringar av bostad först kan ha stora skillnader i troheten till den ursprungliga pathways modellen. Det är också viktigt att poängtera att varken PHF eller bostad först-modellen numera enbart riktar sig mot bostadslösa med dubbeldiagnostisering. Den har fortfarande en viktig roll att engagera och logera bostadslösa med missbruksproblematik och psykiska störningar som andra program har stämplat som ”behandlings-resistenta” och ”inte redo för bostad”. (Tsemberis 2011:236)

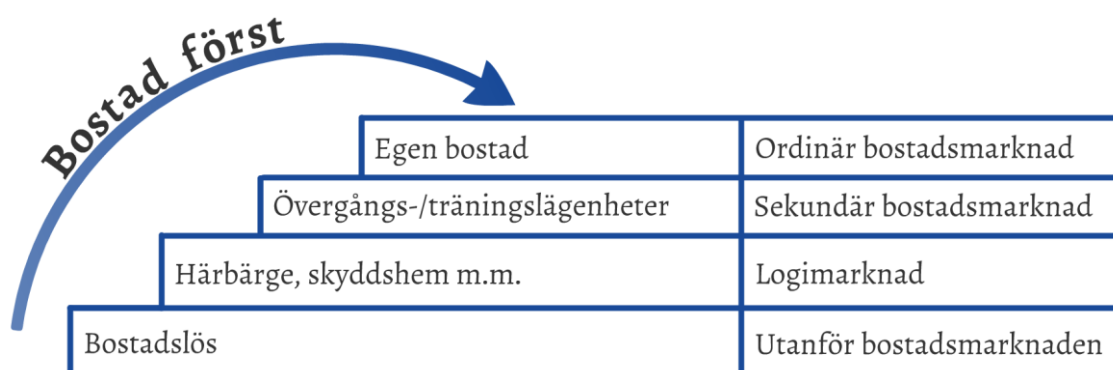
3.2.1 Filosofi och hur modellen fungerar i praktiken

En röd tråd som kan synas i hela interventionen är att man uppfattar avsaknaden till bostad som huvudproblematiken till de bostadslösa och att det därför ska behandlas som sådan. Det finns en tydlig tro på att ett tryggt boende i sig själv hjälper med den problematik de bostadslösa utmanas med.

En väsentlig del av bostad först är principen skadereduktion, vilket i praktiken betyder att de negativa konsekvenserna av brukares ”dåliga” beslut försöker reduceras. Främst har det samband med hur användning av rusmedel inte riskerar boende, eftersom boende inte är betingat. Det handlar också om att göra användning av rusmedel tryggare genom att

t.ex. ge ut rena nålar till missbrukare. Arbete inom interventionen orienteras mot återhämtning men har inga specifika krav gällande återhämtning, vare sig det handlar om nykterhet, eller behandling (Tsemberis 2010). En annan sida av diskussionen är skadere- duktion bygger på förståelsen att återfall hör till den naturliga processen av att bli av med beroende (Dyb et al. 2004).

Modellen har skapats som ett alternativ som ska lösa det som uppfattas som problem i trappstegsmodellen. Den presenteras därför också ofta som en motpol till boendetrappan, vilket syns även i valet av namnet på modellen. Det är en orientering mot att ge bostad innan behandling och boendeträning. Se förtydligande bild nedan som visualiserar skillnaderna på de två modellerna.



Figur 2. Bostad först i jämförelse med boendetrappan.

Bostad först anser att trappstegsmodellen har många felaktiga antagande om bostadslösa. Till dessa felaktiga antaganden hör bl.a. att brukare måste demonstrera att de hanterar att bo och måste delta i psykiatrisk behandling och vara nyktra innan de kan få bostad. Andra felaktiga antaganden är att brukare inte själv klarar göra beslut eller sätta upp egna mål, så personal måste göra det för dom (Tsemberis 2010). Som bilden illustrerar innebär dessa antagande att tiden som bostadslös eller bosatt i mindre optimala lösningar reduceras drastiskt eftersom man helt enkelt hoppar över de steg som trappstegsmodellen anser som nödvändiga.

Det måste dock nämnas att bostad först-modellen inte heller är utan regler och gränser. Tsemberis (2010) presenteras bostad först sina två regler: hyresgäster måste betala en procentuell andel av deras inkomst (oftast socialt stöd) som hyra och alla hyresgäster

måste godkänna hembesök av personal. Hur mycket av sin inkomst man behöver betala eller hur ofta man måste ta emot hembesök varierar beroende på programmet man deltar i, men det poängteras att dessa krav är tillämpade flexibelt för att möta brukarnas individuella behov.

Bostad först-modellen handlar däremot inte enbart om att ge bostad i famnen på bostadslösa människor. Bostad först är inte ”bostad endast” utan är ett systematiskt tillvägagångssätt för att hjälpa människor ut av bostadslöshet. En viktig komponent i modellen är därför det intensiva stödet som följer genast efter inflyttning. Detta görs genom olika varianter av s.k. *case management*, som innebär att ett team av människor med olika professioner stöder brukaren. Det är valfritt hur mycket stöd och hjälp den bostadslösa vill ta emot, men det erbjuds alltid. (Tsemberis 2010)

Specifika principer inom bostad först är bl.a. att en bostad ses på som en grundläggande mänsklig rättighet, istället för något som måste förtjänas. Boendet ska vara tryggt, permanent och brukaren ska obetingat få stöd så länge den behöver och önskar det. Arrangerande av bostad och behandling ska vara separerade från varandra, alltså inte betingat. Det eftersträvas att boende ska vara så vanligt som möjligt, de bostadslösa ska få uppleva att de bor i riktiga hem och inte på institutioner. Precis som människor med funktionshinder i längre tid har fått stöd för att bo, förtjänar också bostadslösa denna möjlighet trots utmaningar (Tsemberis 2010). Bostad först följer konceptet *consumer choice*, detta koncept har inte entydigt översatts till svenska, men exempel på ord som har blivit använt är självbestämmande, brukarmakt och brukarinflytande. Konceptet grundar sig på möjligheten att påverka saker som angår ens eget liv och boende. Förutom den ovannämnda frihet att hantera sitt missbruk som man själv vill, finns det också en frihet att själv bestämma vilken service man tar emot. Det kan också vara så att man inte tar emot service-tjänster överhuvudtaget, eftersom det inte finns något krav om obligatorisk service.

Till skillnad från beteckningen av trappstegsmodellen som den uppfostrande modellen, har den starka tron på brukaren lett Dyb et al. (2004:91) att karakterisera bostad först som en optimistisk modell.

3.2.2 Kritik

Fokuset i interventionen har på att få människorna bort ifrån gatorna menar vissa gör att modellen negligerar korrigerande av beteende på de bostadslösa, alltså att det inte finns tillräckligt inslag av beteendekorrigerande (Kertesz & Weiner, 2009).

För det andra handlar det om utformningen; medan boendetrappans utformning är väldigt tydlig är bostad först mera otydlig i vad den är och hur den fungerar. Det finns många verksamheter som använder bostad först-modellen utan att nödvändigtvis följa alla principer som den ursprungliga pathways housing first modellen utformat. Den vanligaste skillnaden mellan det ursprungliga PHF och europeiska implementering brukar handla om PHF använder sig av spridda bostäder jämförd med samlade bostäder. Det finns styrkor och svagheter förknippad med båda, främst handlar det om kostnadseffektivitet och tillgänglighet som resultat av att ha brukarna samlade nära varandra jämförd med fördelen av att integrera brukaren bättre i samhället genom att placera människor i separata självständiga lägenheter i ”normala” grannskap (Pleace & Bretherton 2013). Det finns även verksamheter som säger sig vara bostad först, utan att följa självbestämmande- eller skadereduktionsprincipen, vilka är delar som inte kan lämnas bort (Pleace et al. 2015:62). Allt i allt leder interventionens otydlighet till svårigheter med att jämföra resultat och objektivt säga vad i modellen som fungerar.

4 TEORETISK REFERENSRAM

Den teoretiska referensramen utgör vilka teoretiskt perspektiv jag ser igenom när jag analyserar mitt material. Socialpedagogiken finns i ryggmärken på hela arbetet, trots det inte uttryckligen nämns så ofta. Olika tematiska indelningar hittades när jag forskade på självbestämmande och därför indelade jag dessa till *kapacitet till och begränsning av självbestämmande*, *self-determination theory* och *självbestämmande som empowerment*.

4.1 Socialpedagogik

Socialpedagogikens eftersträvan efter att hjälpa de stödbehövande att vara inkluderade i samhället, och få tillgång till ”det normala livet” är tillämpligt med de bostadslösa.

Den tvärvetenskapliga socialpedagogiken är en vetenskap som ligger någonstans mellan det sociala och det pedagogiska. Det finns flera olika vetenskaper som har inspirerat socialpedagogiken och man kan säga att den "sociala" sidan har inspirerats av bl.a. sociologin, socialpsykologin, socialt arbete, och den pedagogiska sidan i sin tur har inspirerats av pedagogiken. Till skillnad från den traditionella pedagogiken begränsas inte socialpedagogiken sig till lärande inom klassrummet, utan rör sig ute i samhället där det finns olika människor. Socialpedagogiken baserar sig också på tron att alla hela tiden har möjlighet att lära sig något, oberoende av vem, var och när det är frågan om.

Payne (2008:89) beskriver socialpedagogiken på följande sätt: "[...] *en generell teori för socialt arbete som koncentrerar sig på socialt arbete som en utbildnings- och utvecklingsprocess.*" Jämfört med traditionella utbildningsväsen skiljer socialpedagogiken sig ganska markant, eftersom lärande inom socialpedagogiken är informell och inte direkt bygger på ett mål att kvalificera brukaren, fokuset ligger istället på individuell utveckling och tillrättaliggande av det. Socialpedagogiken konstaterar ett samband mellan hur den personliga- och sociala utvecklingen motverkar social utestängning. (Payne 2008)

Eriksson et al. (2004:9) beskriver socialpedagogiskt arbete på följande sätt: "*Socialpedagogiskt arbete har beskrivits dels utifrån ett förändrings- och utvecklingsinriktat perspektiv där individens integration i samhället står i centrum, dels som ett sätt att lyfta fram, stödja och medverka till att individer och grupper utvecklar sina egna resurser d.v.s. ett mobiliserande perspektiv*". Mobiliseringen handlar om individers, familjers eller större gruppers möjlighet att förflytta sig inom samhällets olika sociala- och kulturella klasser för att uppnå större jämlikhet (Aldridge 2001). Trots den stundvis individuella fokuset av socialpedagogiken ligger det alltså i bakgrunden en överordnat strävan att få människor socialt deltagande, få deras röster hörda, och slutligen åstadkomma med social förändring.

Självbestämmande kan kopplas till socialpedagogiken genom att det ges möjlighet till utveckling och förändring. En annan väsentlig punkt är att självbestämmande eftersträvar makt och möjligheter för brukarna.

4.2 Självbestämmande

Självbestämmande definieras på flera olika sätt, men den huvudsakliga innebörden är att individens agerande är ett resultat av egna beslut. Användningen av begreppet varierar däremot beroende på vem som skriver. Dess nära släktskap till autonomi, självständighet och frihet m.m. gör begreppet ännu mera svårdefinierat. Jag har valt att använda mig av Landelius (1996:40) definiering som menar att autonomi och självbestämmande egentligen är två begrepp som uttrycker samma sak; människans rätt att bestämma över sig själv. Det finns dock andra som menar att det finns en skillnad mellan autonomi och självbestämmande. I nationalencyklopedin beskrivs autonomi som *självständighet och oberoende*, medan självbestämmande beskrivs som *rätt att bestämma över sig själv* (Autonomi 2015; självbestämmande 2015).

Enligt Spicker kan självbestämmande ses som en ideologi med en rad associerade värderingar och idéer. Bland dessa kluster av olika idéer, anser Spicker att frihet är den mest centrala. Frihet kan vidare spjälkas upp i tre teman; det första är *frihet från tvång*, dvs. att man handlar utifrån sina egna övertygelser och värderingar. Den andra punkten är *frihet att agera själv*, som handlar om individens egna förmågor eller begränsningar att handla. Den tredje punkten är *psykologisk frihet* och med det förstås människor endast vara fria om möjligheten finns till det, i detta sammanhang begränsar t.ex. beroende till rusmedel-individens egen frihet. Sammanfattningsvis kan självbestämmande ses som att en person är psykologisk kapabel att göra beslut, och har makten att göra så, och är inte förhindrad eller beordrad att göra annat (Spicker 1990:222).

Det finns många olika teman inom självbestämmande, jag har i genomgången av litteratur hittat någon genomgående teman som särskild relevanta i diskussionen i samband med bostadslösa och som dessutom hjälper besvara mina forskningsfrågor. Dessa teman har jag systematiserat i underrubrikerna (1) *Kapacitet till självbestämmande och begränsande av självbestämmande*, (2) *self-determination theory* och (3) *självbestämmande som empowerment*

4.2.1 Kapacitet till och begränsande av självbestämmande

Ett stort diskussionstema inom forskningen är vilka individer som klarar av att göra egna beslut eller handlingar (Beauchamp & Childress 2009). Inom arbete som följer självbestämmandeprincipen utgås det ifrån att alla vuxna har kapacitet till beslutsfattande och därför borde ges möjlighet till självbestämmande i alla områden av deras liv. Brukarens egna övertygelser och värderingar bevaras när detta är fallet (Johnson 1995). Beauchamp & Childress problematiserar dock att det ibland kan vara önskvärt om personalen inte respekterar brukarens självbestämmande, utgående ifrån individens bästa. Till detta lyfts aktivt missbrukande brukare eller individer med intellektuella funktionsnedsättningar fram som exempel (Beauchamp & Childress 2009).

Man kan dela in begränsningen av självbestämmande in i *intern* och *extern*. Den interna begränsningen syftar på begränsningar som finns inne i individen själv t.ex. ens egen avsaknad av kapacitet till att göra beslut. Den enskildas förmåga kan vara nedsatt av t.ex. missbruk eller psykisk sjukdom (Landelius 1996:48 f.). Den externa begränsningen är något utanför individen själv, här är bl.a. personalens makt mycket centralt. Utövande av självbestämmande kräver kunskap och förmåga. Kapacitet står för en persons förmåga att göra beslut och handla på dessa. Det kan bero på förmågor såsom intelligens, förståelse och färdighetsnivå eller så kan det handla om en person psykiskt klarar av att göra beslut. Om någon inte har de nödvändiga egenskaper eller psykologiska komponenter och tror sig vara oförmögen att slutföra en handling, kommer människan naturligtvis inte ens försöka (Spricker 1990).

Vid övervägning av en individs kompetens ser man på huruvida individens kognitiva egenskaper är tillräckliga. Övervägande om brukare är kompetenta till att göra beslut själv anser Beauchamp & Childress sker systematisk. Bedömningsgrunden delas in i tre delar; brukarens förmåga att beskriva vad man vill, brukarens förmåga att förstå information och förstå sin situation, och slutligen att brukaren ska kunna göra beslut baserat på en bedömning av konsekvenser till följd av beslutsfattande. Med detta synsätt anser man att vissa individer inte tillräckligt ser vilka konsekvenser deras val kan medföra i jämförelse med s.k. ”neurotypiska”, ”friska” eller ”normala” (Beauchamp & Childress 2009). Det finns dock en risk att omgivningens önskemål får högre prioritet än brukarens egna önskemål (Bakk & Grunewald 2000). Inskränkningar i människors självbestämmande kan

ske i förebyggande syfte t.ex. om man tror att brukaren inte klarar att ta hand om sig själv eller står i risk för att skada sig själv (Johnson 1995).

I Adams (2003) poängteras det att det finns en spänning i förhållande mellan empowerment-orienterade arbetssätt och minimaliserande av risker. Utmaningen ligger i att få båda dessa att koexistera; brukarnas behov av trygghet behöver inte utesluta eller märkbart begränsa eftersträvan att ge dem möjlighet till att få så mycket kontroll över sina egna liv som möjligt. Problemen uppstår när riskhanteringen fungerar som kontrollerande och motverkande av empowerment. Detta kan illustreras genom den lilla men betydliga skillnaden mellan att planera och utöva på brukarens vägnar eller med brukaren själv. Samtidigt kan man tänka sig att brukaren önskar leva ett liv som innebär mera risker, denna valfrihet ger i sin tur brukaren en upplevelse av bättre livskvalitet och ökad självbestämmande även om det är mera riskfylld. (Adams 2003:4)

4.2.2 Self-determination theory

Self-determination theory (SDT) är en motivationspsykologisk teori som lyfter fram motivation i självbestämmande. Teorin hjälper skapa en förståelse vad som är självbestämt och de olika former omgivningen försöker bestämma eller kontrollera individen.

Främst tar teorin utgångspunkt i att motivation inte är något som kan mätas i mängd, utan är något som det finns olika typer av; intern och extern. Mycket av forskningen inom fältet grundar sig på ett kritiskt ställningstagande mot den utbredda användningen av extern motivation och hur detta inte nödvändigtvis är effektivt eller bra för människan. Dessa inkluderar externa metoder som bl.a. kontroll, övervakning, evaluering och konstgjorda belöningar. (Ryan & Deci 2009; Deci & Ryan 2000)

Enligt Ryan & Deci (2009) är människor nyfikna organismer som aktivt söker efter svar i vår omgivning och oss själva, och denna inneboende drivkraft stöder vår naturliga benägenhet till anpassning och utveckling. Deras forskning poängterar att man kan använda sig av denna inbyggda drivkraft. Ryan et al. (2008:2 f.) argumenterar att vi har psykologiska behov av att känna *kompetens*, *autonomi* och *social meningsfullhet*. På samma sätt som våra behov av näring, kan vi förstå våra psykologiska behov som vårt behov för

social näring. Denna näring är essentiellt för vår utveckling, integritet och välmående. Vidare argumenteras det för att när vi gör internt motiverande aktiviteter känner vi att dessa behov blir tillfredsställda. När individer känner att deras psykologiska behov stöds har det blivit associerat med bättre mental hälsa, mindre depression, ångest, och somatiska symptom, bättre livskvalitet och bättre hälso-relaterade resultat.

Kortfattat handlar känslan av autonomi i detta hänseende om att känna att man är ursprunget bak sitt beteende, känslan av kompetens handlar om att känna sig effektiv, och social meningsfullhet handlar om en känsla av att andra bryr sig och tar hand om en (Ng et al. 2013:292).

Om social meningsfullhet säger dessutom Ryan et al. (2008:3) att förhållande mellan personal-brukare är viktigt redskap. I hälsovård är detta speciellt sant, eftersom sårbara individer ofta har brister i teknisk expertis och ser därför efter input och guidning av professionella. I denna process är det viktigt att känna sig förstått, uppleva respekt och att någon bryr sig om en. Detta för att forma upplevelsen av kontakt och tillit. Betydelsen av social meningsfullhet på brukarens öppenhet till information och sannolikheten att samtycka till rekommendationer är därför hög.

I Deci & Ryan (2000) står det om hur motivations strategier som belönar och bestraffar undergräver individens autonomi och leder till icke optimala resultat, såsom minskat internt motivation, mindre kreativitet och sämre problemlösningsförmåga. I kontrast, genom att ge valmöjligheter, samt använda sig av positiv feedback styrkas upplevelsen av själv-initiering vilket leder till tillfredsställelse av autonomi-behovet som leder till mera positiva resultat. Det är däremot inte omöjligt att göra aktiviteter som ursprungligen inte var internt motiverande att göra. Detta beskriver Ryan & Deci (2009:172) som *internalisering*, vilket innebär en process där man assimilerar icke internt motiverade aktiviteter och värderingar från den sociala miljön. Detta händer när individer befinner sig i miljö de känner sig säkra, viktiga och tagna hand om, eller som forskarna benämner som social meningsfullhet. I dessa miljöer uppstår *viljan* att internalisera kunskapen och metoderna av dom runt sig.

Deras kritik mot extern motivation omfattar som sagt en rad metoder. Deras forskning visar att materiella belöningar tenderar att minska intern motivation, medan positiv feedback på prestationer tenderar att antingen bibehålla eller förbättra den. När belöningar används för att uppmåna aktiviteter, upplever man att man förlorar autonomi, vilket också sker när man evalueras eller utsätts för socialt press, m.m. I motsats till när människor upplever att själv få välja och det inte finns något externt press, i dessa fall behålls intern motivation. Negativ feedback, i synnerhet i syfte att kontrollera är något som minskar individens känsla av kompetens och undergräver deras interna motivation. Forskningen har testat en rad andra metoder som har negativ effekt på den interna motivationen, dessa är bl.a. hot om straff, tidsfrister och externt placerade mål. Dessa upplevs alla som kontrollerande beteende istället för att stöda självinitiering och alla undergräver den interna motivationen (Ryan & Deci 2009:174).

För att få en nyanserad bild av motivation har den externa motivationen även sorterats i fyra olika typer; *extern-*, *introjicerad-*, *identifierat-*, och *integrerad styrning*. Graden av internaliseringen varierar mellan de olika kategorierna. Den första kategorin, *extern styrning*, innebär att handla för att få belöning eller undvika straff, här är det tydligt externt motiverat och kontrollerat. Den andra kategorin, *introjicerad styrning*, är delvis internaliserad eftersom beteende är styrt av ångest och undvikande av skam eller skuld för misslyckande, och belöning kommer i form av stolthet och ego-inflation för succé. I denna kategori är det individen som har internt-kontrollerande mekanismer och skapar en press med att koppla självkänslan till utfall av handlingar. Eftersom människors beteende är externt förändrat, är även denna kategori relativt kontrollerat av omgivningen ändå. Den tredje kategorin, *identifierat styrning*, handlar om när människor har identifierat värdet i det önskade beteende och har till större del godkänt det som deras eget. Detta är en relativt autonom form av styrning, eftersom människor känner själv av en vilja och självbekräftelse när agerande är i ackord med identifierade beteende och värderingar. Den sista kategorin, *integrerad styrning*, är den mest autonoma formen av den externa motivationen. I denna kategori har inte människor enbart identifierat värdet och styrningen av beteende, men har också tagit till sig det och integrerat det i samband av vem man själv är. Integrerat extern motivation har många likhetsdrag med intern motivation, människor upplever bl.a. båda som fritt valda. Variationen ligger i att intern motivation är *intresse*, dvs. människor gör dessa aktiviteter för att de är engagerande och fascinerande. Medan integrerad extern

motivation utförs av den orsak att de upplevs som *uppskattade* eller ses på som personligt viktigt och relevant till att nå självvalda mål (Ryan & Deci 2009:176 f.; Ryan et al. 1997:712).

Tabell 4. *Self-determination theory* översikt (Ryan & Deci 2009:177).

Utan motivation	Extern motivation				Intern motivation
Ingen styrning	Extern styrning	Introjicerad styrning	Identifierat styrning	Integrerat styrning	Intern styrning
Avsaknad motivation	Kontrollerat motivation		Autonom motivation		
<i>Lägsta relativ autonomi</i> ←-----→ <i>Högsta relativ autonomi</i>					

Figuren visar de fyra typerna av extern motivation, tillsammans med intern motivation och utan motivation, vilket innebär avsaknad av intention och motivation. De sex koncepten är arrangerade längs ett spektrum av relativ autonomi. Utan motivation saknar helt i autonomi, intern motivation är högst autonom medan de fyra typerna av extern motivation är grupperade mellan utan motivation och intern motivation.

Ryan & Deci (2009) skriver att tillrättaläggande av miljön, där man stöder människors autonomi, kompetens och deras känsla av social meningsfullhet är centralt inom SDT. Klimat som känns accepterande, stödande och uppmuntrande får människor att reagera positivt. Positiva effekter är bl.a. psykiskt välmående och bättre resultat i själva aktiviteten. Att formulera de önskade målen som mera interna istället för externa mål har också positiv effekt på prestationsförmågan.

4.2.3 Självbestämmande som empowerment

Självbestämmande är samtidigt ett arbetssätt för att styrka individens egna resurser. Överlåtelse eller delning av makt är centralt inom självbestämmande, som i sin tur liknar mycket på hur man arbetar enligt konceptet empowerment.

Beauchamp & Childress säger att respekt för en individs självbestämmande innebär respekt för individens åsikts- och valfrihet. Respekt av självbestämmande kan förstås som

frihet från yttre påverkan. Styrkande av människors självbestämmande kräver både respekterande attityder och handlingar. Det betyder i praktiken att arbeta på ett sätt som respekterar och stöder individer att stå för sina åsikter och göra självständiga beslut. Självbestämmande inom socialt arbete kan tolkas som graden av självständighet i förhållande till personalens makt. Denna makt kan ta sig uttryck i form av beslutsfattande eller medverkan i brukarens valmöjligheter. Om en individ är självständig betyder det följaktligen att individen är fri från påverkan från andra och agerar enligt sin egen fria vilja. (Beauchamp & Childress 2009)

En förutsättning för självbestämmande är att brukaren måste bli informerad om vad det finns för alternativ, dessutom krävs det att alternativen är rationella i den meningen att de är till nytta för den enskilde. Beauchamp & Childress diskuterar konceptet *informerat samtycke*, vilket innebär att brukaren får information om valmöjligheter. Det grundar sig på att innan man kan välja något måste man få den relevanta informationen som beslutsfattande kräver. Det informerade samtycket hjälper med att undvika missuppfattningar, tvång och manipulationer. (Beauchamp & Childress 2009)

Att vara fullständigt utan påverkan som personal är orealistiskt och inte nödvändigtvis ändamålsenligt. Genom att enbart vara närvarande brukaren kan det påverka brukaren att agera annorlunda än vad han eller hon ville gjort ensam. Det väsentliga inom självbestämmande-orienterade verksamheter är ändå att man inte styr brukaren för mycket i en önskad riktning, utan låter brukaren själv vara med i beslutsfattandeprocessen. Rollen man har som professionell ska ideellt sätt vara att finnas tillgänglig som stöd och rådgivare. Det är en hårfin gräns man går när man ger råd till brukare. Framgångssättet betyder mycket; hurdan man presenterar sina råd och vilka förväntningar man har och vad som händer om de inte blir besvarade. (Spicker 1990)

Almqvist et al. (2004) beskriver hur självständighet är kopplat till individers tro på egna förmågor. Detta påverkar i sin tur hur bra en person hanterar nya uppgifter eller motivationen att prova nya saker. Om individen inte har tro på sig själv eller sina färdigheter minskar också sannolikheten att individen ens provar sig nya uppgifter. Människor med högre grad av självständighet är därför mera sannolika att ha högre grad av motivation. Det är därför viktigt att stöda människors tro på egna förmågor, eftersom det leder till

mera motivation som leder till mer försök på nya saker, som i sin tur leder till nya kunskaper och färdigheter.

Empowerment kan vara ett redskap till självbestämmande och vice versa. Sedan 1980-talet har arbetssätt som betonar empowerment fått ett starkt inflytande inom det sociala området. En tydlig trend har varit att institutioner ger mer makt till brukare och förhållande mellan brukaren och personalen har blivit mera jämställt. Detta resulterar i att brukarens perspektiv får mera utrymme, brukaren anses vara expert i sitt eget liv och sina utmaningar (Starrin 2000). Denna nya trend tar tydligt avstånd från det paternalistiska förhållningssättet som betonar en under- och överordning där experter och myndigheter vet bättre än brukarna själv. Enligt Starrin (2007) kan vi förstå empowerment som motsatsen till paternalism. Inom empowerment-baserade verksamheter arbetar personal och brukare tätt tillsammans för att utreda brukarens egna resurser och möjligheter att skapa förändring. Brukaren ska ta del i att forma sina egna mål och bli medveten om sina utmaningar och möjligheter. Det empowerment-orienterade förhållningssättet fokuserar på att makten skall delas tillsammans med brukaren och att den professionellas roll är som rådgivare och handledare (Starrin 2000). Trots att överlåtelsen av makt och självständighetsgörande av brukaren är det däremot viktigt att poängtera att fullständig självständighet är mera realistiskt i vissa fall än andra. Samtidigt som en förståelse för det eftersträlvade målet alltid är att brukaren ska bli så självständig och få uppleva så mycket makt som möjligt (Moula 2009:18 f.).

Enligt Miley et al. (2010) finns det en rad olika antaganden om människor och förändring, vilka fungerar som grundprinciper för empowerment-orienterat brukararbete. För det första förtjänar alla människor bli accepterade och respekterade, vilket också ska prägla arbetsrelationen. För det andra är det brukarna själva som känner bäst till sina egna situationer och är därför bäst lämpade att hitta lösningar på sina utmaningar. Det tredje antagandet baserar sig på att problemen finns i omgivningen snarare än hos brukarna själva (Miley et al. 2010:3 f.).

När det gäller antaganden om förändring säger Miley et al (2010:4) att en liten förändring kan få en snöbollseffekt och påbörja en kedja av positiva förändringar. För det andra utgår man ifrån att styrkor och potentialen för utveckling finns hos alla människor. För det

tredje handlar det om att ge rätt typ av möjlighet så ökar människors kompetenser och slutligen ett antagande som poängterar att förhållande som präglas av samarbetande stimulerar känslan av makt och leder till handlingar.

5 METOD

Detta kapitel är ägnat till att beskriva min metodanvändning och processen bak examensarbetet. En viktig del av metodkapitlet är att skapa transparens, så det blir tydligt för läsaren hur jag kommit fram till mina resultat. Kapitlet presenterar först en genomgång av mina metodval, sedan en processbeskrivning, därefter en beskrivning av min analysmetod, därefter skriver jag om hur jag gick tillväga att samla in data. Slutligen avslutas kapitlet med etiska aspekter.

5.1 Metodval

Jag har valt att använda litteraturstudie som metod för mitt examensarbete. Det är en kvalitativ metod som innebär att jag samlar in sekundärdata från andra. Sekundärdata är material som har studerats och skrivits av andra, exemplar är böcker, tidskrifter, vetenskapliga artiklar m.m. (Jacobsen 2012). Orsaken till varför jag har valt att använda litteraturstudie grundar sig på faktumet att det jag studerar skulle vara särdeles svårt att göra på något annat sätt än att använda sig av andra människors studier.

Enligt Friberg (2006:115) handlar en litteraturstudie om att skapa översikt över ett kunskapsområde. Det innebär att forska i och orientera sig om forskning inom ett område och att sedan bilda sig en uppfattning om vad som studerats, vilka metoder som använts och vilka teoretiska perspektiv. Litteraturstudie kan göras på olika sätt. Man brukar skilja mellan allmän litteraturstudie, systematisk litteraturstudie och begreppsanalys. De olika metoderna används beroende på vilket syfte forskaren har med sin studie.

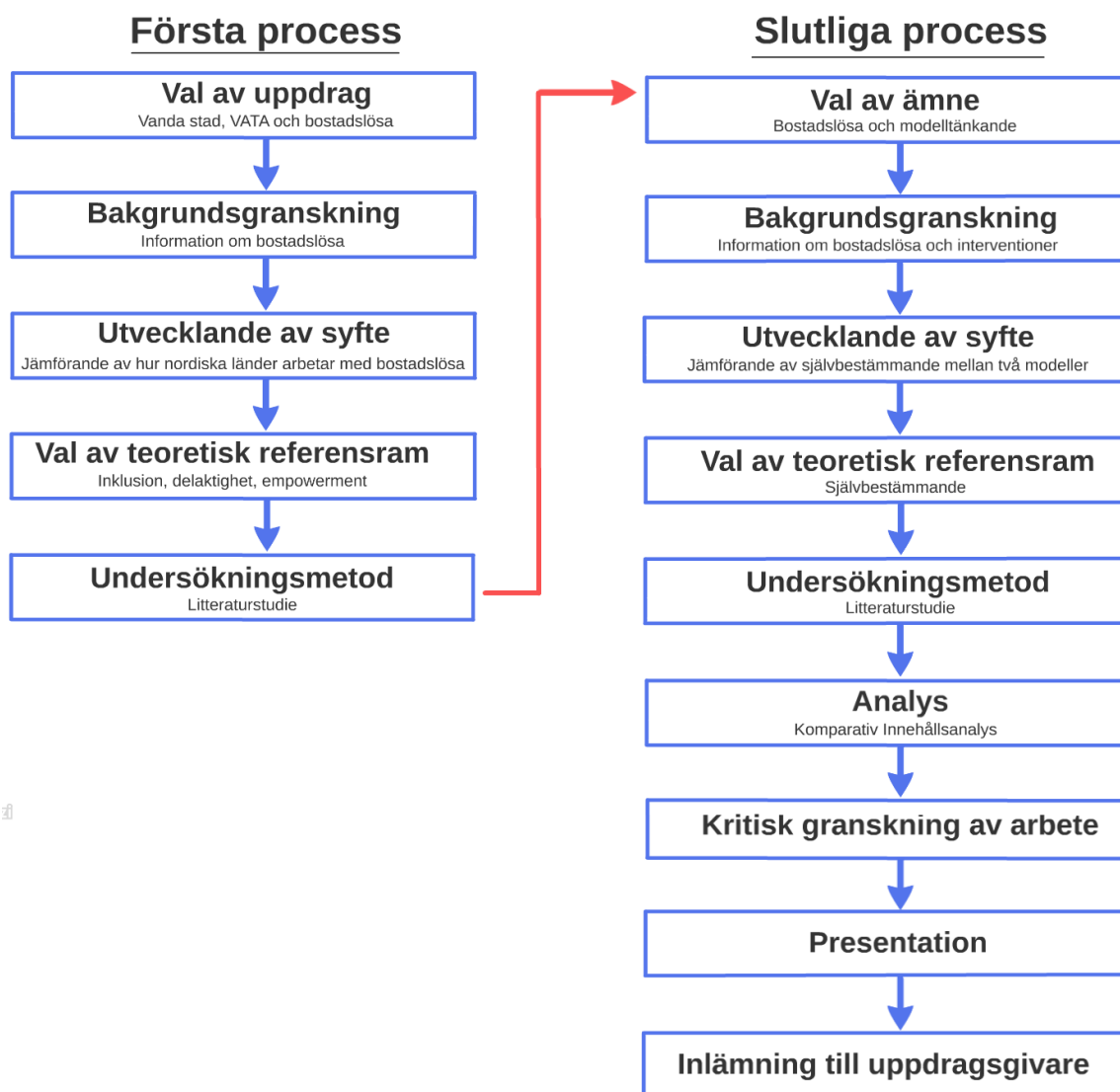
Jag ansåg att allmän litteraturstudie var bättre lämpad för mitt arbete eftersom det verkar som ett bra sätt att få en god allmän bild över forskningsläget på mitt valda forskningsområde, utan att vara för omfattande som den systematiska litteraturstudien (Forsberg & Wengström 2013:27 f.).

När man samlar in data själv, har man kontroll över processen och vad informationen ska användas till. Detta blir däremot en utmaning när jag använder mig av andras material, eftersom andra forskare kan samla in materialet i ett annat syfte än det jag har. Målet är att ta fram data som är säker kunskap. Detta utmanar reliabiliteten av min studie (Jacobsen 2012). Den begränsade mängden relevant forskning och det selektiva urvalet av studier kan också utgöra en svaghet med den allmänna litteraturstudien, det är därför viktigt att förklara sin utvalda forskning (Friberg 2006:116).

När det gäller hur material presenteras är det viktigt att göra det på ett så korrekt sätt som möjligt. Information som blir tagen ur kontext får en annan betydelse än vad den ursprungligen var menad, detta strider emot etiskt skrivande. Detta innebär bl.a. att inte välja bort forskningar eller resultat som man inte håller med om eller som inte understöder ens egen studie (Jacobsen 2007:37).

5.2 Processbeskrivning

Jag började examensarbeteprocessen i januari 2015. Processen har inte varit oproblematisk, eftersom jag började på en idé som visade sig svår att slutföra, och jag fick tänka om vad jag egentligen ville och hade tid att göra. Nedan finns en figur som illustrerar hela processen mitt examensarbete har gått igenom.

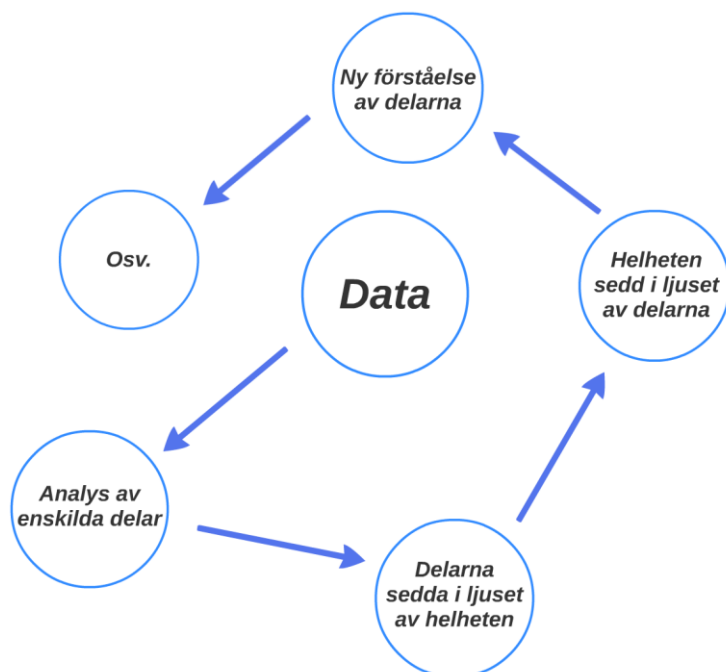


Figur 3. Examensarbete processbeskrivning.

5.3 Analyismetod

Det finns olika tillvägagångssätt att närma sig studiematerialet. Den här studien kommer att baseras på en kvalitativ innehållsanalys. Jag använder alltså inte en kvantitativ analys, eftersom jag anser att det inte är ändamålmässigt att mäta eller räkna något i mitt arbete. Det som är relevant är att kvalitativt analysera det väsentliga i innehållet, i det här fallet en undersökning av självbestämmande inom de två respektive modellerna. Eftersom innehållet om självbestämmande också jämförs mellan interventionerna, har min analys en komparativ design. Med att jämföra likheter och skillnader gällande olika kategorier av självbestämmande mellan bostad först- och trappstegsmodellen är målet att objektivt presentera hur mycket självbestämmande det finns i modellerna. Ett mål med analysen är dessutom att skapa en förståelse tillräcklig bred för att besvara mina ställda frågeställningar.

Analysens roll är att skapa förståelse i det som står i texterna. Det är viktigt att systematisera och organisera texten så att den blir mer åskådlig. Gemensamt för all kvalitativ analys är att man växlar mellan att se individuella delar och se helheten de bildar, detta kallas hermeneutisk analys (Jacobsen 2007:135). Den hermeneutiska analysen kan visualiseras med den s.k. hermeneutiska cirkeln:



Figur 4. Hermeneutiska cirkeln (Jacobsen 2007:135).

Enskilda enheter betyder inte så mycket i det stora och hela, men när de kopplas till helheten bidrar enheterna en del av pusslet. Fram och tillbaka från enskild till helhet har jag gått för att försöka tolka de enskilda delarna i studierna till att betyda något för mitt arbete.

Efter man har valt ut sitt material, blir det väsentligt att se vad som är lika och vad som skiljer dem åt. Innehållsanalys handlar om att göra upp kategorier av texten och försöker hitta samband mellan dessa kategorier (Jacobsen 2007:134 f.). Jacobsen (2007:146 ff.) kallar detta steg för tematisering, där man reducerar texten ned till det viktigaste tematiska enheterna. Syftet här är att strukturera och förenkla innehållet. Jag ansåg innehållsanalys var en bra lämpad analysmetod för mitt arbete eftersom det gör den stora mängden material lättare fattbart och lättare att arbeta vidare med.

Jag jämför vissa specifika element som berör självbestämmande i modellerna. I samband med detta får läsaren också bekanta sig med de centrala likheterna och skillnaderna mellan modellerna. Kategoriseringarna har samband med tema som finns i mina frågeställningar och innehållet har som syfte att besvara mina frågor.

I jämförelsen av forskningsmaterialet letar jag efter likheter och skillnader på resultat, åsikter och om det finns variationer mellan resultaten. Den sista del av analysen handlar om att ta reda på varför dessa skillnader finns (Forsberg & Wengström 2013).

En utmaning vid kvalitativa studier jämförd med kvantitativa är att forskaren har en mycket mera aktiv roll i studien, dvs. det finns en risk att resultatet blir påverkad. I min studie krävs det en viss individuell tolkning (Jacobsen 2007).

5.4 Datainsamling

Insamlingen av data har en central roll för det slutliga arbetet. Man kan urskilja processen i två steg: den inledande och den egentliga litteratursökningen. Det första steget handlar om att skaffa sig en översikt över forskningsområdet. I detta steg blev jag bekant med bakgrundsinformation och fick bättre grepp om området jag studerar. Under den egentliga litteratursökningen riktar fokus sig på att söka fram den slutliga mängden litteratur (Friberg 2006:46 f.).

Jag började den inledande sökningen januari 2015, här sökte jag upp generell bakgrundsinformation om de bostadslösa. Böcker gav bra överblick och generell kunskap om min målgrupp och närliggande relevant information såsom bostadspolitik och socialpolitik. Det var här jag först fick reda på om modellerna. I den andra fasen, eller den egentliga litteraturstudien sökte jag mera specifik kunskap om det tema jag studerade.

Jag valde att söka i databasen EBSCO och gjorde också en manuell granskning av tidskriften *European Journal of Homelessness* eftersom artiklarna publicerad i denna tidskrift inte hittades i EBSCO och tidskriften utgör ett viktigt organ i forskning kring bostadslösa.

Sökorden jag använde mig av var en kombination av *homeless*, *self-determination*, *consumer choice*, *choice*. Eftersom jag ansåg att det fattades material gällande självbestämmande och missbruk tog jag ett sista sök med orden *harm reduction & abstinence* och hittade här artikeln (Greenwood et al. 2005). Min första tanke var att man borde hitta många relevanta artiklar med användningen av sökordet *self-determination*, men det var få relevanta träffar med detta sökord. *Consumer choice* visade sig vara ett bättre begrepp att söka fram relevanta artiklar som behandlar det tema jag studerar. *Consumer choice* verkar vara en lingvistik som man använder inom bostadslösforskningen när man diskuterar denna tematik. Jag sökte först med modellernas namn som sökord, men eftersom det inte gav vettiga resultat exkluderade jag dessa sökord och gallra istället igenom mina valda artiklar för att se att det fanns diskussion om modellerna och eller diskussion om självbestämmande eller valmöjligheter. Jag kombinerade orden med den booleska operatören AND.

De specifika kriterier jag använde mig av i sökningen i EBSCO var:

- Publicerad år 2004 framåt
- Full text
- Vetenskapliga artiklar
- Peer reviewed
- Engelska som språk
- Geografi begränsades till västerländska länder

Jag gick över titlarna på träffarna för att bedöma vilka som var relevanta. Många artiklar öppnade jag upp och granskade närmare för att göra det slutliga beslutet. En tabell som ytterligare synliggör min sökningsprocess hittas i *bilaga 2*.

5.5 Etiska aspekter

I en litteraturstudie handlar de etiska övervägande om materialet som används och hur man väljer att presentera det. Enligt Jacobsen (2007) finns det tre grundläggande etiska krav inom all vetenskapliga forskning: skydd av privatlivet, informerat samtycke och krav på korrekt presentation av data. Det mest väsentliga för mig som skriver en litteraturstudie är den sistnämnda punkten. Informationen man bestämmer sig för att återge ska presenteras på ett fullständigt och korrekt sätt. Detta betyder att resultat inte får förfalskas eller användas ur kontext. Jacobsen betonar dessutom öppenhet i undersökningsprocessen, att man ska beskriva vilka val man gör och varför (Jacobsen:32 ff.).

Enligt Forsberg & Wengström (2013:70) måste dessutom tre etiska överväganden göras när det gäller urval och presentation av resultat. För det första måste artiklarna visa att etiska riktlinjer har följts eller att tillstånd från etisk kommitté har ansökts. För det andra ska alla artiklarna som ingår i litteraturstudien redovisas och för det tredje ska resultaten presenteras oberoende om det stöder eller inte stöder forskarens egen åsikt. I min studie har jag följt de grundläggande etiska kraven och de etiska övervägandena.

6 RESULTAT

Jag har studerat åtta artiklar från olika bakgrunder för att få en bred förståelse av självbestämmande mellan modellerna. Artiklarna kommer från olika vetenskapliga tidskrifter och representerar flera vetenskapsgrenar och yrkesbranscher. Min studie har försökt fånga tematiken både på ett teoretiskt plan såväl som på ett empiriskt plan. Resultatdelens funktion är att använda andra människors forskning som empiri för att få en inblick i ”den verkliga världen”. Här är inte min funktion att ifrågasätta eller kommentera innehållet, men fokusera på att presentera det objektivt och systematiskt.

Artiklarna har numrerats från 1-8 för att göra det lättare att jämföra. I *bilaga 1* finns en översikt över de artiklar som ingår i min analys. Bilagan ger också en kort presentation på studierna bakom varje artikel samt deras mål och syfte. Sex av mina valda åtta studier har använt sig av en kvalitativ forskningsmetod (1,2,3,5,7,8), medan en studie är kvantitativ. En av studierna är både kvalitativ och kvantitativ.

Artiklarna har valts för att få besvara på mina frågeställningar om självbestämmande i modellerna. Jag har sedan identifierat tre olika teman i anknytning till modellerna. Första temat handlar om *synsätt på de bostadslösa*, vilket handlar om hur synen på bostadslösa påverkar deras möjligheter till självbestämmande. Det andra temat handlar om *brukarnas valmöjligheter*, vilket diskuterar huruvida brukarna kan själva bestämma om sitt boende, missbruk och vilka socialtjänster den använder. Det tredje temat diskuterar *effekterna av självbestämmande*, alltså vad självbestämmande leder till för effekter på de bostadslösa. Alla dessa teman har jag dessutom underrubriker till. En förtydliggörande bild av min resultatredovisning finns nedan:

Resultat

Synsätt på de bostadslösa

- Kompetens & expertis
- Användning av rusmedel

Bostadslösas valmöjligheter

- Boende
- Användning av rusmedel
- Användning av service

Effekter av självbestämmande

- Upplevd valfrihet
- Hälsa och välmående
- Grad av missbruk
- Boendestabilitet

Figur 5. Resultatredovisning.

6.1 Synsätt på de bostadslösa

Hur mycket brukaren själv får bestämma är beroende av omgivningens synsätt på bostadslösa. Jag har identifierat två olika teman där synsätten mellan bostad först- och trappstegsmodellen varierar. Det första temat handlar om man ser brukaren som kompetent och som en expert över sitt eget liv. Synsätt om brukares kompetens och expertis diskuteras i hälften av artiklarna (1,2,3,8). Det andra temat handlar om hur man förhåller sig till brukarens användning av rusmedel. Detta diskuteras i fyra olika artiklar (1,2,5,7). Till dels kommer synsätt angående hur interventionerna tänker åtgärda bostadslösheten inom interventionerna också fram i diskussionen.

6.1.1 Kompetens och expertis

Hansen Lövstrand & Juhila (1) skriver att synsätt på brukares kompetens leder till huruvida brukaren ges möjlighet till att fatta egna beslut. Vidare visar forskarna på en väsentlig skillnad i förhållningssätt på brukarens kompetens i de två olika interventionsmodellerna. I trappstegsmodellen ses brukaren på som icke kompetent och förväntas göra dåliga och felaktiga val om chansen ges. Däremot anser man kunna skapa en kompetent brukare genom beteendekorrigerande. Detta till skillnad från bostad först-modellen som ser brukare som kompetenta från första stund.

I boendetrappan blir syftet att göra brukaren redo för boende eller ”bostadsvärdig” (1,3). I studien av Padgett (3) nämns det att den vägledande principen i boendetrappan är skapandet av ”den ansvariga beslutsfattaren”. Denna skapas genom påtryckning för att försäkra trohet till samtycke av medicinering, abstinens, utgångsförbud och obligatorisk urinprov bland andra regler.

Hansen Lövstrand & Juhila (1) har identifierat att bostad först betonar brukarnas kompetens och att detta är ett alternativ till den traditionella vårdmetoden. Inspirationen för självbestämmande som metod kan förstås som något som har hämtas från arbete med psykiskt sjuka. Nelson (8) beskriver att utvecklingen av bostadsåtgärderna till stor grad påminner om den de-institutionalisering som skett i arbetet med psykiskt sjuka. Det har skett en fundamental förändring av sociala system, där människor inte längre ses som patienter beroende av andras hjälp utan som kompetenta individer kapabla att göra beslut i deras egna liv. Såväl bostadslösa som psykiskt sjuka har getts en mer aktiv roll i planeringen av tjänster och service som berör deras eget liv. Makten, rösten, beslutsfattande och kontrollen har överlåtits från tjänstgivare till brukare. Nelson (8) poängterar dessutom tron på brukarens kompetens i sig själv som en vårdande effekt. En ökande mängd forskning visar på att detta är inte endast filosofiskt och konceptuellt tilltalande utan det kan också visa på positiva utfall.

Kontroversiellt poängterar Hansen Lövstrand & Juhila (1) att beteendekorrigerande även finns i bostad först-modellen, trots att modellen har skapats för att ersätta den ”dömande

och felaktiga” boendetrappan. Detta baserar forskarna på att valmöjligheterna inte är obegränsade i bostad först – modellen heller. Eftersom möjligheten till vräkning samt utslutning från programmet existerar också i bostad först-modellen. Bilden om att individen är kompetent och ansvarfull kan bli utmanad om personen ständigt fattar dåliga beslut och blir vräkt från sin lägenhet. Personen tillåts inte misslyckas gång på gång utan konsekvenser. Detta kan förklaras som att det inte är så förvånande om den första lägenheten misslyckas, inte heller den andra, men när man kommer till den tredje så är det inte längre säkert att teamet har den samma tron på brukaren längre.

Till försvar för denna kritik har man påpekat att ett så kallad ”misslyckande” uppkommer när personen bryter mot allmänna hyresregler och inte mot regler skapade av interventionen. Padgett (3) menar att vräkningar från lägenheter inte utgör en brist i programmet, eftersom ordinära hyresgäster också skulle bli avhysta vid t.ex. droghandel eller vanvård av lägenhet. Dessutom hamnar personerna inte på gatan utan till en annan bostad i programmet. Bostad först – program kan inte alltid skydda individen om den inte t.ex. betalat sin hyra eller förstört egendom, däremot ställer den inte ytterligare regler för individen. Efter man gång på gång har blivit omplacerat i nya lägenheter blir det gradvis viktigare för brukaren att övertyga personalen om att det är annorlunda denna gången. Pleace (2) medger däremot att båda modellerna har inslag av beteendekorrigeringsmen men preciserar att sättet förändringar åstadkommas är dock radikalt annorlunda. Pleace skriver vidare att inom bostad först finns eftersträvat mål om att ge bostadslösa möjligheten att få leva som normala människor, i vanliga lägenheter och grannskap, istället för att tvinga människor agera inom en begränsad ram av normativt beteende.

Pleace (2) skriver att kontroll är tungt förankrat i trappstegsmodellen medan bostad först-modellen är nära det motsatta med sin starka betoning på brukarens egna val. Liknande säger studien Hansen Löffstrand & Juhila (1) att bostad först-modellen ser brukaren som expert i sitt eget liv med sina egna målsättningar, önskemål, och tillvägagångssätt. Medan i trappstegsmodellen framträder personalen som experterna som vet bäst vad som borde göras och eftersträvas.

Greenwood et al. (6) skriver att trappstegsmodellen baserar sig på ett antagande att om man skulle ge valmöjligheter till bostadslösa, kommer de att fatta dåliga beslut som resulterar i en försämring av sina psykiatriska symptom samtidigt som deras tid som bostadslös skulle förlängas. Medan Watson et al. (5) skriver att ingen kan veta på förhand vem som ”lyckas” och vem som inte. Människors inneboende kompetenser syns inte på utsidan och människor måste först få en chans innan man kan veta. Padgett (3) säger att bostad först inte är en universallösning, och att det alltid vill finnas en liten minoritet av brukare vars beroende, kognitiva försämring, eller trauman är för omfattande för att klara av ett självständigt liv.

Enligt Padgett (3) har bostad först i vissa delar av den kritiska akademiska värld framställts som en cynisk modell, som gör det smutsiga arbetet för staten, genom att sopa upp bostadslösa från gatorna och förföra dem med stora löften. I detta hänseende blir bostad först en modell som för en repressiv social agenda för att ytterligare isolera och marginalisera de som anses mindre värdiga. En annan kritisk synpunkt är att modellens utbredning och popularitet kan delvis också förklaras genom att den effektivt lyckats få människor bort från gatan och genom att vara kostnadseffektiv. Synen på brukaren som kompetent blir i detta syfte bara en ursäkt för att sopa undan brukare.

6.1.2 Användning av rusmedel

Det står klart i artiklarna att boendetrappan inte tolererar användning av rusmedel och brukaren blir sanktionerad som resultat (2-7). I studierna står det att boendetrappan menar att självständigt boende först förutsätter behandling av beroende. Brukaren anses redo till boende endast efter en period av behandling av sitt beroende och påvisat nykterhet.

Lika klart uppkommer det i artiklarna det motsatta tillvägagångssättet i bostad först – modellen. Där användning av rusmedel är tillåtet (1-7). Henwood et al. (7) lyfter fram ett av de tydligaste tecknen till hur öppna bostad först är till användning av rusmedel. Som en del av skadereduktionen ges det ut rena nålar till missbrukare, metadon för heroin användare eller nikotin plåster för cigarett rökare. Forskarna Hansen Lofstrand & Juhila (1) anser att förhållningssättet som syns i bostad först är att det finns ett mervärde i brukarnas valfrihet som väger mer än behovet för att kontrollera brukaren. Pleace (2) skriver

att i princip kan en brukare vara bosatt i bostad först utan att någonsin upphöra sitt missbruk.

Studien Henwood et al. (7) lyfter fram att bostad först-modellen förstår att brukare kan befinna sig i olika rehabiliteringsskeden och att tvångsvård eller abstinens inte nödvändigtvis är den mest effektiva rehabiliteringsmetoden. Vidare betonas det att återfall inte behöver tolkas som ett misslyckande, utan kan förstås som ett vanligt moment i vägen till ett drog- eller alkoholfritt liv. Vidare nämner Henwood et al (7) att en viktig del av skadereduktionen är att uppskatta all reduktion i användning och att detta ses på som positiva framsteg, trots det inte handlar om absolut nykterhet. Studien (7) betonar dessutom att det är felaktigt att se skadereduktion som ett hinder för abstinens. Skillnaden är att abstinens ska vara självvald och inte påtvingad. Det är alltså inte omöjligt att välja att fullständigt avstå från användning av alkohol eller droger, men det finns också möjligheten att använda, utan de negativa sanktionerna från interventionens sida. Det lyfts även fram att fullständig abstinens är det enda som fungerar för vissa.

I studien Watson et al. (5) lyfts skadereduktion fram som ett verktyg som förbättrar förhållande mellan brukare och personal, eftersom brukarna inte behövde vara rädd för sanktioner eller att bli dömd. Som i sin tur öppnar upp för sannolikheten att brukarna kan och vill prata om problem utan att vara rädd för sanktion eller att bli dömd. Det lyfts fram som viktigt inom bostad först-modellen att visa stöd och tolerans. Genom detta skapas en öppen och ärlig miljö, där brukaren kan prata om sina återfall och andra svårigheter (2,5,7).

Henwood et al. (7) lyfter i sin studie fram hur boendetrappans personal tvekade på interventionens effektivitet. Eftersom den miljö som människors missbruk behandlas inte är naturlig och att missbruket är mycket svårare att behärska utanför institutionen. I samma studie berättade personal i boendetrappan hur många bostadslösa antingen tvingas ingå i intensiva behandlingar som avvänjning eller att de avskriver sig helt från programmet. Denna polarisering upplevde några som stel och lite väl rigid. De upplevde sig generellt fundersamma ovanför reglerna inom systemet, men de åberopade aldrig skadereduktion som ett alternativt tillvägagångssätt. Samtidigt uppkommer det i samma studie att det

finns personal i bostad först – programmet som är osäkra på sin roll, eftersom de ibland kände att de inte gjorde tillräckligt då de inte lyckades få brukare att påbörja behandling.

6.2 Bostadslösas valmöjligheter

I min litteraturstudie är det tydligt att det finns mindre valmöjligheter inom trappstegsmodellen i jämförelse med bostad först-modellen (se bl.a. 3,4,6). Pleace (2) porträtterar bostad först som en intervention, där man hyser respekt för brukarna och deras val. Detta tar sig i uttryck genom att individen kan påverka saker som rör ens eget liv, t.ex. bland annat genom att välja boendeform och vilka socialtjänster den vill använda. Synsätt som är öppna för att brukaren får bestämma, ger ökade valmöjligheter för brukaren och ökar därför naturligtvis brukarens självbestämmande.

Jag har delat in brukarnas valmöjligheter i tre olika teman. De fyra artiklarna (1,4,6,8) diskuterade valmöjligheterna kring boende, 5 artiklar diskuterade valmöjligheterna till användning av rusmedel (4,5,6,7,8) och 4 artiklar diskuterade valmöjligheterna kring service användning (5,6,7,8).

6.2.1 Valmöjligheter angående boende

Det framkommer i flera studier att de flesta bostadslösa önskar från första början en självständig bostad (1,8). I boendetrappan är vägen till en egen bostad däremot mycket lång och ibland omöjlig för vissa att uppnå (1,4,6). Det grundar sig först och främst på tanken att den bostadslösa måste göra sig berättigad till bättre boendeformer och inte vad den bostadslösa egentligen vill. Boendetrappan blir därför inkompatibel med brukarens egna prioriteringar och önskemål, eftersom tillgång till bostad kräver deltagelse i behandling och en lång period med provning.

Studien Greenwood et al. (6) beskriver vägen till ett självständigt liv inom trappstegsmodellen som lång, komplicerat och kan ofta leda brukare att söka sig bort från systemet för att återuppta sitt ”normala” liv som en oberoende människa på gatan. I studien (6) lyfts det särskilt fram att härbärgen och övergångsboende inte är något som brukarna önskar bo i. Härbärgen och övergångsboende kan till och med ha en negativ effekt och minska

på möjligheterna till självständigt liv, eftersom de är ofta motsatsen till empowerment och kan samtidigt vara smutsiga och rentav farliga.

6.2.2 Valmöjligheter angående användning av rusmedel

I flera av studierna lyfts det upp hur skadereduktion åberopas som essentiell del av bostad först-modellen. Skadereduktionen tar effektivt bort länken mellan boende och behandling. När inte boende är betingat till abstinens behåller brukaren möjligheten att själv välja hur man hanterar sitt eget missbruk. Däremot har brukare i boendetrappan inga valmöjligheter i användning av rusmedel (4,5,7).

6.2.3 Valmöjligheter angående service användning

Behandling av psykisk ohälsa och missbruksproblematik är alltid ett krav inom trappstegsmodellen. Det finns inga möjligheter för brukarna att själv välja vilken service använder inom trappstegsmodellen. Detta framkommer i alla studierna (1-8), i mer eller mindre grad.

Nelson (8) lyfter fram att brukarna i bostad först har en mer aktiv roll i planeringen av tjänster och service som berör deras eget liv. Brukarna blir erbjudna servicetjänster, men det är inte ett krav för att behålla boende (7). Makten, rösten, beslutsfattande och kontrollen kan här förstås ha överlåtits från tjänstgivare till brukare. Tsemberis et al. (4) nämner dock att deltagarna i bostad först inte är fullständigt fri från krav gällande service. Det finns ett krav man inte kan motsätta sig: hembesök. Det poängteras dock att hembesöket ska göras så flexibelt och respektfullt som möjligt.

6.3 Effekter av självbestämmande

Artiklarna lyfter fram två motstridiga synsätt på brukarnas självbestämmande. Inom boendetrappan anser man att brukarna saknar kompetensen att fatta egna beslut. Det finns en föreställning om att bostadslösa som ges chansen till beslutsfattande skulle uppleva

negativa konsekvenser till följd av detta. Bostad först-modellen menar däremot att brukarna har kompetens till att fatta beslut och att självbestämmande dessutom har positiva effekter på individernas liv.

Jag har identifierat fyra olika teman i artiklarna som handlar om effekterna av självbestämmande. Upplevd valfrihet diskuteras i 5 artiklar (1,4,5,6,8), fem artiklar diskuterar effekterna på hälsa och välmående (1,4,5,6,8), graden av missbruk diskuteras i 2 artiklar (4,6) och boendestabilitet diskuteras i 5 artiklar (2,4,5,6,8).

6.3.1 Upplevd valfrihet

Den upplevda valfriheten korrelerar med graden av självbestämmande. Samtliga källor som behandlar upplevd valfrihet säger att det finns i högre grad inom bostad först (4,5,6,8).

Hansen Löfstrand & Juhila (1) preciserar hur personalens agerande mellan modellerna är väldigt annorlunda från varandra. Trappstegsmodellens ”detta är vad du *måste* göra” är i stark kontrast emot ”hur kan vi hjälpa” som är den vanliga approachen i bostad först-modellen.

6.3.2 Hälsa och välmående

Det hittas en rad positiva hälso-relaterade effekter till följd av ökade valmöjligheter och möjligheter att bestämma själv (1,4,5,6,8).

Nelson (8) hänvisar till olika positiva utfall gällande bostadslösas hälsa som resultat av val och kontroll över boende och stödtjänster. Till dessa hör ökad livskvalitet, boendetrivsel och bättre funktion i samhället. Nelson skriver dessutom att tron på brukarens kompetens i sig själv har en vårdande effekt. Mera valmöjligheter ökar dessutom brukarnas motivation och engagemang som leder till återhämtning (1,8).

Watson et al. (5) menar att den viktigaste sidan av skadereduktionen, är att den kraftigt reducerar mängden människor som ”misslyckas” och dessutom tar bort stress och rädsla associerat med risken att förlora boende. Watson et al. (5) har i sin studie visat att bostad

först-modellens flexibla struktur och ökade valmöjligheter leder till större chans för bättre livskontroll.

I studierna (6,8) påvisas det ett samband mellan fler valmöjligheter och förbättringen av psykisk stabilitet samt reduktion av psykiatriska symptom. I Tsemberis et al. (4) jämförande studie mellan modellerna upplevde brukarna i bostad först mer valmöjligheter och känsla av kontroll och autonomi, medan deltagarnas psykiatriska symptom sinte skiljde sig från deltagarna i boendetrappan, vilket är motstridigt enligt de ovannämnda studierna (6,8).

6.3.3 Grad av missbruk

I två av mina utvalda artiklar diskuteras graden av användningen av rusmedel mellan modellerna (4,6). Detta är en väldigt intressant mätning eftersom interventionerna gör på två helt totalt olika sätt.

Enligt de två artiklarna i min studie som diskuterar graden av missbruk, visar det sig att missbruksgraden är runt samma nivå mellan båda interventionsmodellerna. Detta till trots att brukarna inom bostad först-modellen ges fria händer gällande användning av rusmedel och att inte det ställs krav till deltagelse i behandling. Studierna (4,6) visar dessutom att deltagare i bostad först använder sig mindre av behandling service, men att det alltså inte leder till skillnader i faktisk användning av rusmedel.

6.3.4 Boendestabilitet

Boendestabilitet innebär hur många som hålls i sina hem och hålls borta från gatan. Boendestabilitet är det resultat som oftast diskuteras när man ska mäta hur lyckat bostadsinterventioner är. Båda modellerna lyckas få människor bort från gatan men hur bra de lyckas varierar väldigt mycket.

Nelson (8) hänvisar till flera studier med drastisk högre boendestabilitet inom bostad först i jämförelse med boendetrappan. Pleace (2) hänvisar också till flera studier som visar på stort bortfall av deltagare i boendetrappan och dessutom att många ”fastnar” i trappan,

eftersom de inte klarar ta sig till nästa trappsteg. En randomiserad studie av Tsemberis et al (4) bekräftar de ovannämnda studierna; i studien behöll runt 80 % sitt boende efter 2 år, medan motsvarande siffra i boendetrappan var 30 %. Tsemberis et al. (4) understryker att bostads först – modellens goda resultat utmanar idén om att bostadslösa först måste tränas för att bli redo för boende. Även Pleace (2) konstaterar att trots missbruk eller psykisk sjukdom kan individen stanna i permanenta bostadslösningar i bostad först – programmet (2).

Watson et al. (5) åberopar skadereduktion som den mest essentiella ingrediensen i bostad först, eftersom det är verktyget som faktisk håller de bostadslösa i hus. Tsemberis et al. (4) hänvisar till forskning inom psykiatrisk rehabilitering som poängterar att det mest logiska sättet att träna bostadslösa i att bo självständigt, är genom att faktisk låta dom bo självständigt. Att lära sig att leva i andra boendeformer, stöder inte nödvändigtvis utvecklingen av de färdigheterna man behöver senare i det självständiga boende. Rätten till att bestämma saker som rör ens eget liv blir därför mera än enbart en ideologi utan tjänar också ett större syfte. Den bostadslöse kan genom valmöjligheter och ansvar samtidigt öva få träna sina färdigheter som behövs för att kunna leva ett självständigt liv.

Det noteras i Greenwood et al. (6) att erfarenheten av att bli tvungen till begränsade psykiatriska miljö eller att ta mediciner med obehagliga biverkningar är förståeligt obehagligt. Detta kan delvis förklara varför många brukare lämnade programmet som betingade boende på abstinens och samtycke till psykiatrisk behandling. Pleace (2) säger det är många som förklarar detta genom att hela den bakomliggande filosofin till boendetrappan är fel.

6.4 Sammanfattning av resultat

Eftersom min resultatdel är ganska omfattande och tungläst har jag tillfört ett sammanfattande kapitel för att underlätta och systematisera innehållet. Det stöder dessutom det jämförande perspektivet min studie utgår ifrån. Nedan finns tre tabeller som kort och koncist lägger fram informationen från min granskning av de åtta artiklarna. Tabellerna är gjorda i enlighet med min resultatindelning; *synsätt på de bostadslösa, brukarnas valmöjligheter och effekter av självbestämmande*. En ytterligare bild har satt till som *bilaga 3* för att visualisera min litteraturstudie.

Tabell 5. Jämförelse av synsätt mellan modellerna.

Synsätt	Bostad först-modellen	Trappstegsmodellen
Kompetens och expertis	Utgångspunkten är att brukaren är kompetent att göra beslut och hanterar att bo helt från första stund med hjälp av rätt stöd. Brukaren är expert i sitt eget liv, är medveten om sina egna utmaningar och har egna målsättningar.	Utgångsläget är att den bostadslösa ska tränas bli kompetent så att han klarar att göra rationella och ”rätta” beslut och ska tränas så han hanterar att bo. Personalen är experter och vet bäst vad som borde göras och eftersträvas.
Användning av droger och alkohol	Reduktion i användning av rusmedel önskas, men är sist och slutligen brukarens eget val. Det är viktigare att minimalisera de skadefulla sidorna av användningen än att försöka kontrollera det.	Följer en ideologi grundat på abstinens och behandling. Användning av rusmedel tillåts inte.

Tabell 6. Jämförelse av bostadslösas valmöjligheter mellan modellerna.

Bostadslösas valmöjligheter	Bostad först-modellen	Trappstegsmodellen
Boende	Brukaren får genast bo i permanenta hem, och får i vissa varianter av bostad först även påverka hur och var man bor.	Brukaren tvingas gå genom trappstegen som i praktiken betyder att bo i mindre optimala levnadsförhållande.
Alkohol och drog- användning	Användning tillåts och bestraffas inte. Den bostadslösa väljer själv om och hur han vill avsluta sin användning.	Den bostadslösa tvingas följa en strikt ideologi bygd på abstinens. Bryter den bostadslösa emot reglerna, blir det konsekvenser till följd.
Service använd- ning	Brukaren har helt fria händer och bestämmer själv om han vill och när han vill ta del av olika behandlingsprogram. Hembesök lyfts dock fram som ett krav som man inte får välja bort.	Brukaren tvingas gå med i behandlingsprogram för båda missbruk och psykisk ohälsa. Boende är betingat på lydighet till denna princip.

Tabell 7. Jämförelse av effekter mellan modellerna.

Effekter	Bostad först-modellen	Trappstegsmodellen
Upplevd valfrihet	Bostadslösa upplevde mera valfriheten i bostad först enligt studierna	Bostadslösa upplevde mindre valfrihet i trappstegsmodellen enligt studierna.
Hälsa och välmå- ende	Samband hittas till ökat välmående grundat på det ökade självbestämmandet.	Begränsat självbestämmande och hårda krav har en negativ effekt på välmående

Grad av missbruk	Missbruk minskar till trots för inget krav om behandling eller tvång på abstinens.	Missbruket minskar som logiskt resultat av behandling och krav på abstinens.
Boendestabilitet	Bostadslösa i bostad först har mera boendestabilitet. Flera hålls i sina lägenheter och i programmet generellt.	Mindre boendestabilitet. Flera förlorar sina lägenheter och större andel lämnar programmet.

7 KOMPARATIV INNEHÅLLSANALYS AV SJÄLVBESTÄMMANDE

Jag har använt mig av åtta vetenskapliga artiklar som jag analyserar med hjälp av innehållsanalys med utgångspunkt i självbestämmande. I analysen förs arbetets teori- och resultatdel ihop. Jag presenterar först tabeller som kortfattat illustrerar teorins tillämpning i de två interventionsmodellerna och går sedan mera utförligt igenom innehållet.

Syftet med den komparativa innehållsanalysen är att diskutera hur framträdande självbestämmande är i de två modellerna. Jag har gjort detta genom att systematisera min analys i de tre teman jag hittade i min litteraturstudie; (1) *synsätt på de bostadslösa*, (2) *bostadslösas valmöjligheter* och slutligen (3) *effekterna av självbestämmande*. Jag har valt att inte specifikt koppla teorin specifikt till alla underrubriker, eftersom detta skulle blivit väldigt omfattande och anser det inte som ändesmålenligt. Innehållet i dessa teman besvarar frågorna som jag ställde i frågeställningskapitlet, dock inte fråga för fråga. Till en viss del har frågorna redan besvarats i min resultatdel, men analysens roll är att är att tillföra den teoretiska referensramen ihop med resultatdelen. I praktiken blir det att ganska hur långt det går att stöda interventionernas metoder och struktur på dessa etablerade teorier.

Det fanns nästan uteslutande skillnader mellan interventionerna i min analys, med undantag från *en* punkt. Dels kan detta förklaras genom att den ena modellen är skapad som en motpol till den andra. För att förtydliggöra analysen har jag skapat en bild som visar hur de olika delarna av analysen hänger ihop.



Figur 6. Analysens struktur

7.1 Jämförelse av synsätt på bostadslösa

Synsätt på de bostadslösa diskuteras i majoriteten av mina valda forskningsartiklar. I artiklarna diskuteras man brukarnas kompetens och expertis samt hur man förhåller sig till användning av rusmedel i modellerna. Synsätten som modellerna baserar sig på skapar två olika porträtt av de bostadslösa och följaktligen två olika sätt för hur man tänker sig att de ska behandlas.

Tabell 8. Analys av synsätt på bostadslösa.

Teori	Bostad först-modellen	Trappstegsmodellen
Kapacitet till och begränsande av självbestämmande	Anser att de bostadslösa har tillräcklig intern kapacitet till att bestämma själv. Detta inkluderar bl.a. att välja om man använder rusmedel eller inte.	Anser att brukarna har bristande intern kapacitet och kan därför inte bestämma själv. I synnerhet begränsas brukarens möjlighet att välja om man använder rusmedel eller inte.
Self-determination theory	Synen på bostadslösa som kompetenta och motiverade vid utgångspunkten, är förenlig med SDT tro på människors inneboende drivkraft och motivation. Bostadslösa egen motivation används och styrkas.	Eftersom brukare ses på som icke kompetenta och icke motiverade används extern motivation för att kontrollera individen till trappstegsmodellens uttänkta mål.
Självbestämmande som empowerment	De bostadslösa anses vara experter som själva klarar av att bestämma hur de ska gå tillväga för att lösa sina problem.	Personalen intar rollen som expert, de berättar för den bostadslösa vad som ska göras och hur det ska göras.

Kapacitet till och begränsande av självbestämmande

Det finns en teoretisk dimension som kan lyftas upp från antagande om individers kapacitet. Diskussionen om den interna kompetensen får mycket utrymme i mina valda forskningsartiklar. Kortfattat handlar det om brukarens egen kapacitet och förmågor. Den bostadslösa kan ha reducerade interna förmågor att göra beslut på grund av psykiska störningar, missbruk, kognitiva försämringar, dåligt självförtroende m.m. Resultatet i min

litteraturstudie visar på två olika sätt att förhålla sig till den reducerade interna förmågan. Enligt trappstegsmodellen är en begränsning av självbestämmande nödvändig om brukaren till exempel har alkohol- eller drogproblem. Brukaren ses som icke kompetent och förväntas göra dåliga eller felaktiga val om han eller hon ges chansen. Brukaren ska därför tränas och bli kompetent till att göra rationella och ”rätta” beslut. Endast när brukaren bevisar ha de önskade egenskaper som krävs får de försöka utöva självbestämmande. De bostadslösa ska tränas så de blir redo för boende (1,3). Bostad först-modellen försöker istället styrka individer genom att ge makten till brukaren (1,2). Brukaren ses på som kompetent från första stund och ges därför tidigt möjlighet att få sin röst hörd och ges chans att träna sitt självbestämmande. Sammanfattningsvis kan man säga att boendetrappans syn på brukare skapar en absolut dikotomi där brukarna uppfattas att antingen klarar av eller inte klarar av att bo, medan bostad först erbjuder en mera nyanserad förståelse för brukares mående där stödbehovet kan variera mellan olika perioder.

Den externa begränsningen är likaså diskuterad i artiklarna. Samtidigt är givet att synsättet på bostadslösa interna förmågor har stor betydelse för graden av extern begränsning av självbestämmande. I boendetrappan blir personalens roll att begränsa och styra de bostadslösa beteende, medan i bostad först är den externa begränsningen följaktligen mycket mindre på grund av att man inte anser att en reducerad intern förmåga ska hindra rätten till självbestämmande (1). Synen på brukarnas kompetens leder givetvis till att respekten för självbestämmande varierar mellan modellerna. I bostad först får de bostadslösa mera bestämma och i boendetrappan mindre, eftersom de färdigställda målen anses som viktigare. Det är ändå inte så att forskningen anser att självbestämmande ska respekteras till varje pris.

Konceptet informerat samtycke är även tillämpligt i diskussionen om modellerna, eftersom de bostadslösa som tar del i interventionsmodellerna känner till spelreglerna och har gett samtycke till dem. Det är sant att trappstegsmodellen är strängare än bostad först-modellen, men samtidigt har forskningen visat att detta är inte alltid nödvändigtvis en dålig sak. Det finns vissa brukare som föredrar ett program med mindre flexibilitet, eftersom de upplever att de inte klarar av att styra sitt eget liv på grund av t.ex. missbruksproblematik. En del känner att de är fångade i sitt eget liv på och saknar egentliga valmöjligheter på grund av sitt missbruk och trivs därför bättre i ett mera restriktivt program.

I resultatdelen har det lyfts fram att kompetensen är något som är möjligt att öka. Inom socialpedagogisk forskning menar man att alla människor har styrkor och potential för utveckling. Resultatet visar att båda modellerna visserligen strävar till positiva förändringar hos brukaren och har delvis samma mål om beteendekorrigerings. Däremot visar resultatet att den ena modellen tvivlar mera på framgången av att öka kompetenser, medan den andra är mera positivt inställd till brukarnas inneboende styrkor. Uttryck som ”behandlingsresistenta brukare” inom trappstegsmodellen är ett tydligt exempel på de existerande tvivlen på brukarens möjlighet till förändring. Brukaren är icke kompetent tills det motsatta är bevisat. Programmet kan visserligen ge brukarna chanser, men ger samtidigt mycket tidigare upp på brukaren om den misslyckas med programmets fastställda mål. Bostad först-modellen är mycket mera förlåtande till brukarnas ”misslyckande.”

Det gäller främst att ge rätt sort av möjligheter till brukarna för att utveckla deras kompetens. Här ser vi däremot två olika förhållningssätt till att ge möjligheter; bostad först anser att ett tryggt självständigt hem är en förutsättning för att styrka kompetenser och positiva egenskaper hos brukaren, medan boendetrappan anser att brukarnas obligatoriska behandlingar ska främja brukarnas kompetens. Boendetrappans arbetssätt, där man valt att inte ge möjligheter till brukarna, kan med grund i Mileys et al. (2010) arbete ifrågasättas. Enligt Miley et al. (2010) är det viktigt att man erbjuder alla rätt typ av möjlighet för att utveckla individen. Frågan är huruvida brukarna kan öka sin kompetens på andra sätt än att pröva själv med egna fastställda mål.

I forskningen lyfts det fram att en liten förändring kan få en snöbollseffekt av positiva förändringar. Detta tankesätt är något som man kan hitta i bostad först – modellen. Bland annat Henwood et al. (7) noterar att små minskningar i konsumtion av alkohol eller användning av droger är något som tolkas positivt i bostad först, eftersom det visar på en utveckling i rätt riktning. Boendetrappan däremot ser mera svart-vitt på användning av rusmedel; om inte brukaren uppfyller de specifika kraven som ställs på total nykterhet, så spelar inte de små framstegen så stor roll.

Self-determination theory

Enligt self-determination theory har människor en inneboende drivkraft och motivation att utvecklas. Denna inre motivation fungerar som ett stöd till nå fastställda resultat. Bostad först har som utgångspunkt en syn på bostadslösa som kompetenta och motiverade på egen hand, medan trappstegsmodellen tänker sig att brukarna varken är kompetenta eller motiverade. I boendetrappan är det därför nödvändigt med extern motivation för att uppnå resultaten som programmet fastställt. Dessa externa motivationsmetoder inkluderar bl.a. externt satta mål, evaluering, övervakning, straff och belöning (1,2,3,4).

Forskningen har samtidigt visat att inre motivation fungerar bättre än extern motivation för att uppnå fastställda mål. Det finns därför skäl att ifrågasätta boendetrappans piska och morot för att uppnå förändring hos brukarna istället för att vårda den inre motivationen. Resultatet har trots allt visat att brukarna önskar självständigt boende och därför torde det redan existera någon form av inre motivation hos brukarna. Bostad först kan anses bättre vårda den inre motivationen, eftersom den fler möjligheter till brukaren att själva fatta beslut och samtidigt känna av de positiva konsekvenserna av lyckat beslut.

Självbestämmande som empowerment

Adams (2003:4) lyfter fram den tydliga skillnaden mellan att planera och utöva saker på brukarens vägnar, eller det att faktisk göra något med brukaren själv. Man kan tänka sig att trappstegsmodellens begränsningar och regler är uppsatta för att stöda och motivera brukaren, men att det samtidigt undergräver självbestämmande. Däremot blir självbestämmande tydligare inom bostad först där personalen fungerar som rådgivare och handledare istället för regelupprätthållare och kravsättare. Rollen som handledare är istället att sätta sig ner med brukaren och frågar vad han eller hon egentligen vill och diskuterar tillsammans hur man kommer dit.

Empowerment stöds av ett brukarperspektiv, där man ger mera makt och utrymme för brukaren. Forskningen har visat att individen känner själv bäst till sin egen situation och är därför också bäst lämpad att hitta lösningen på sina problem. I bostad först ser man på brukaren som expert på sitt eget liv och erkänner att personen har sina egna målsättningar,

önskemål och tillvägagångssätt. Man försöker fördela makten mellan personal och brukare och undvika en hierarkisk under- och överordning mellan personal, myndigheter och brukare. I tydlig motsats fungerar trappstegsmodellens personal som experter i brukarnas liv. Det äldre och utdaterade paternalistiska förhållningssättet kan därför sägas vara synligare i boendetrappan. Forskning om empowerment visar att förhållande som präglas av samarbete stimulerar känslan av makt och leder till handlingar, vilket också kan förklara framgången av bostad först.

7.2 Jämförelse av bostadslösas valmöjligheter

Tabell 9. Analys av bostadslösas valmöjligheter

Teori	Bostad först-modellen	Trappstegsmodellen
Kapacitet till och begränsande av självbestämmande	Brukaren ses som kapabel att hantera boende och ges genast möjlighet till permanent bostad. Eftersom utgångsläget är att brukaren är kompetent anses brukaren ha kapacitet till att välja själv om hur han eller hon gör angående droger och service deltagelse.	Eftersom brukaren inte anses ha kapacitet till att göra egna beslut, har det bestämts på förhand hurdan brukaren ska göra angående boende, rusmedel och service deltagelse.
Self-determination theory	Möjligheten till att få bestämma och själv prova sig fram stöder det psykologiska behoven av autonomi vilket ses som väsentligt för bevarande och främjande av den interna motivationen.	Genom att den bostadslösa inte får själv bestämma eller prova saker möts inte det psykologiska behoven av autonomi. Den interna motivationen drabbas av detta. Den bostadslösa motiveras genom extern motivation som kompensering.
Självbestämmande som empowerment	Personalen har i utgångspunkt tro på brukarens förmågor. Personalen intar rollen som rådgivare och handledare medan brukaren själv bestämmer. Det läggs in stöd för att personen skall klara av att leva självständigt.	Personalen har en avsaknad tro på brukarens förmågor. Det sätts krav och begränsningar så att brukaren inte ska göra felaktiga beslut. De begränsade möjligheterna till självbestämmande i modellen leder till minskad empowerment.

Kapacitet till och begränsande av självbestämmande

I bostad först – modellen räknas bostadslösa som kompetenta och därför får de göra egna beslut. Valmöjligheterna står med andra ord i direkt samband med synsättet på de bostadslösa. I praktiken kan brukarna i bostad först – programmet påverka saker i sitt eget liv i frågor som gäller bl.a. boende, användning av rusmedel eller service deltagelse. Anmärkningsvärt är att brukarna behåller sina valmöjligheter även efter fortsatt missbruk. I trappstegsmodellen är valmöjligheterna följaktligen få, eftersom man måste följa den färdigbestämda planen.

Trots att brukarna uppfattas som kompetenta i bostad först-modellen erkänns det samtidigt att de behöver stöd och därför kan valmöjligheterna begränsas i viss mån. Deltagarna är av den orsaken inte helt fri från krav, eftersom de inte har rätt att motsätta sig hembesök. Brukarna kan också ha svårare att bli omplacerade i nya bostäder om de gång på gång med beteende som förorsakar vräkning. Misslyckande är tillåtet i bostad först, men tron på brukaren minskar om den misslyckas gång på gång och därmed reduceras också brukarens valmöjligheter. Brukarna anses från utgångspunkten ha inneboende kompetens, men extra stöd skapar bättre förutsättningar för positiva förändringar hos brukaren.

I trappstegsmodellen ser man som nämnt tidigare på brukarna som icke kompetenta. De bostadslösas valmöjligheter begränsas följaktligen. Man anser att brukaren skulle göra ”felaktiga” val om den skulle ha fria möjligheter. Inom bostad först-modellen, avhysas man från sin lägenhet av samma orsaker som vanliga hyresgäster, medan i trappstegsmodellen bor man på specialkontrakt som har extra insatta regler som man måste följa. Detta gör att det i sin tur egentligen blir svårare att ”lyckas” än det är för människor på den ordinära bostadsmarknaden. Det kräver därför mera kapacitet för att hållas i lägenheten inom trappstegsmodellen i jämförelse med bostad först – modellen.

Johnson (1995) skriver att det i vissa fall kan vara korrekt att inskränka någons självbestämmande, men detta ska endast göras om det finns en laglig grund bakom beslutet. I praktiken handlar det främst om bevarande av brukarens säkerhet. Däremot är det förståeligt svårt tillämpligt när man diskuterar om användning av rusmedel, i synnerhet när det handlar om tunga rusmedel. Utmaningen är som Adams (2003) beskriver att balansera mineraliseringen av risker och ge brukaren beslutsfattande. Ser man svart vitt på det hela

blir de bostadslösa behov av trygghet något som kan utesluta hela deras möjlighet för självbestämmande.

Self-determination theory

Forskningen om SDT skriver att de psykologiska behoven av autonomi, kompetens och social meningsfullhet är viktiga att tillgodoses får att åstadkomma med positiva resultat. I tillägg borde eftersträva att styrka intern motivation och minimalisera extern motivation, i synnerhet motivation metoder som består av låg autonomi för människor. Det är tydligt att man i bostad först stöder autonomi, eftersom friheten till att göra egna beslut är mer utbredd. De bostadslösa i trappstegsmodellen får inte själv bestämma lika mycket, så deras känsla av autonomi uteblir och den interna motivationen drabbas. Det finns också ett grundantagande om att de bostadslösa saknar motivation i boendetrappan, och att detta måste kompenseras med extern motivation för de bostadslösa ska lyckas åstadkomma med utveckling.

De andra behoven, kompetens och social meningsfullhet, är svårare att mäta. Kompetens handlar om att man känner sig effektiv eller duktig på något. Det framkommer inte helt tydligt i studierna hur de bostadslösa upplever det i interventionerna, men man kan tänka sig att den negativa feedbacken boendetrappan måste ge i samband med deras strikta regler kan vara bidragande till att begränsa upplevelsen av kompetens. Det samma kan tänkas om social meningsfullhet. Upplevelsen av att någon bryr sig om en och tar hand om en, kan delvis utebli när inte människor lyssnar på dina åsikter utan ställer stora krav.

Självbestämmande som empowerment

Brukarperspektivet är ett centralt tankesätt inom empowerment-orienterat arbete som innebär att man ska ge rösten till brukaren och ta dess önskemål i beaktande, Brukarperspektiv är ett ideal såväl som ett arbetssätt som stöder styrkande av individen (Starrin 2000). Inom interventionerna fäster man varierande grad respekt och prioritering på brukarnas egna önskemål. Trappstegsmodellen består av många boendelösningar som den bostadslösa måste gå igenom innan man kommer fram till den egna självständiga bostaden som den egentligen ville ha från första början. Som Hansen Lövstrand & Juhila (1)

säger det grundar sig först och främst på tanken att den bostadslösa måste göra sig berättigad till bättre boendeformer och inte vad den bostadslösa egentligen vill. Trappstegsmodellens lineära struktur tvingar brukaren att flytta flera gånger, vilket är påfrestande och utmanande för en person som redan har många utmaningar från förut. I bostad först-modellen flyttar den bostadslösa genast in i en permanent självständig bostad, vilket är de flesta brukares primära önskan enligt flera forskningar lyfts det fram i artiklarna (1,8).

Möjligheter att påverka är större i bostad först –modellen. Det finns även mindre tvång, vilket samtidigt innebär flera valmöjligheter. I Nelson (8) lyfts det fram att brukarna i bostad först har en mer aktiv roll i planeringen av tjänster och service som berör deras eget liv. Makten, rösten, valen och kontrollen kan här förstås ha överlåtits från tjänstgivare till brukare.

7.3 Jämförelse av effekter av självbestämmande

Tabell 10. Analys av effekter av självbestämmande.

Teori	Bostad först-modellen	Trappstegsmodellen
Kapacitet till och begränsande av självbestämmande	Synsätt på bostadslösa som kompetenta människor med kapacitet till att själv bestämma leder till mera valmöjligheter och mindre begränsningar. Detta leder i sin tur till positiva upplevelser hos de bostadslösa.	Det är tydligt att boendetrappans önskar minimalisera risker genom att inte tillåta de bostadslösa att göra beslut. Detta får konsekvenser för hur det känns för de bostadslösa när deras vardag är reglerat och begränsat.
Self-determination theory	Effekterna man åstadkommer med ökat självbestämmande är förenliga SDT. Dvs. positiva följder av att fokusera på den interna motivationen och tillgodose det psykologiska behovet för autonomi.	Trappstegsmodellens använder sig av extern motivation för att nå målen som modellen har satt för individerna, har negativa följder på samma sätt som det också står i SDT.
Självbestämmande som empowerment	Orienteringen mot empowerment inom bostad först leder till olika positiva effekter hos de bostadslösa.	Makten ligger hos personalen, brukarens egna beslut stöds inte. Detta har negativa effekter hos de bostadslösa.

Kapacitet till och begränsande av självbestämmande

Resultaten visar på ökad grad av självbestämmande korrelerar med positiva effekter i form av upplevd valfrihet, hälsa och välmående, samt boendestabilitet. Orsaken till att bostad först – modellen visar på fler positiva effekter grundar sig först och främst i synen på brukaren som kompetent och expert på sitt eget liv. Synsättet leder till att brukaren ges mera makt att bestämma över sitt eget liv, vilket i sin tur styrker och motiverar brukaren till förändring.

Self-determination theory

Utgångspunkten i self-determination theory är att använda sig av motivation som ligger närmare individen än omgivningen. Detta är tydligare i bostad först –modellen än i trappstegsmodellen, eftersom programmet är mera flexibelt och ger utrymme för brukarens egna målsättningar. De positiva effekter som nämns till följd av att följa en mera SDT-orienterad arbetsmetod stämmer dessutom överens med resultaten som bostad först åstadkommit. Tillfredsställelse av det psykologiska behovet autonomi blir automatisk när de bostadslösa själv får göra saker och formulera egna mål, som i sin tur också leder till positiva effekter.

Användningen av extern motivation har negativa följder enligt self-determination theory, vilket också stämmer överens med resultaten i trappstegsmodellen. Modellen visar på sämre resultaten i fråga om upplevd valfrihet, hälsa och välmående samt boendestabilitet.

Självbestämmande som empowerment

En analys av empowerment i interventionerna kräver att man tittar på var makten ligger. I bostad först är det tydligt att det finns mera makt mera hos brukaren i jämförelse med trappstegsmodellen, där makten ligger hos personalen. Det empowerment-orienterade arbetssättet som hittas i bostad först kan förstås vara bidragande faktor till de positiva resultat som modellen åstadkommit med, och likaså kan bristen på empowerment-orienterat arbetssätt inom boendetrappan förstås som en förklaring till varför modellen åstadkommer sämre resultat.

8 DISKUSSION OCH SAMMANFATTNING

Mitt syfte med studien har varit att kartlägga hur självbestämmande tar sig uttryck i interventionsmodellerna bostad först- och trappstegsmodellen. I detta kapitel diskuterar jag först mitt metodologiska tillvägagångssätt, sedan har jag en sammanfattning av studien och tillslut några förslag till fortsatt forskning.

8.1 Metoddiskussion

Min studie består av flera olika arbetsfaser. Arbetetprocessen kan urskiljas i val av frågeställningar, val av teori, val av metod, datainsamling samt genomföring av analys. Jag ska diskutera dessa val var för sig och se huruvida mina val har lett till att jag kunnat åstadkomma validitet och reliabilitet i mitt arbete.

Mina frågeställningar är mycket breda, trots att jag håller mig innanför ramen av ett avgränsat tema som självbestämmande. Detta har lett till att arbetet snarare ger en helhetsblick av området än en djupdykning. Mera fokuserade frågeställningar kunde ha bidragit till ett större analytiskt djup i mitt arbete.

I mitt val av teori har jag valt att använda mig av tre olika centrala diskussioner inom självbestämmande. Det kunde även här ha varit till fördel att avgränsa det teoretiska perspektivet för att undvika att erbjuda läsaren enbart en helhetsblick på området. I efterhand kunde jag till exempel ha tänkt mig att endast använt mig av self-determination theory.

Datainsamlingens bredd återspeglar frågeställningarnas bredd. En mera fokuserad och mindre ambitiös datainsamlingen på ett mera avgränsat område hade lämpat sig bättre, men detta hade även krävt annorlunda frågeställningar. Det har varit en utmaning att filtrera det tillgängliga materialet om de olika interventionsmodellerna, eftersom det finns en enorm mängd studier från olika vetenskapliga synvinklar. Det har därför tagit mig lång tid för att hitta de rätta sökorden. Jag har slutligen använt mig bl.a. av sökordet "consumer choice", eftersom detta är en av bostad först-modellens uttryckliga principer. Detta innebär samtidigt att resultatet ger artiklar om bostad först – modellen och kan lämna bort artiklar om trappstegsmodellen. Detta har givetvis betydelse med tanke på objektiviteten.

Slutligen så behandlar hälften av mina artiklar (1,2,3,4) bostad först – modellen i första hand. Detta betyder att trappstegsmodellen är mindre synlig i mitt urval, men jag vill poängtera att alla studier har ett jämförande perspektiv mellan de två olika bostadsinterventionerna. En annan problemställning jag mötte på under mitt arbete är att alla artiklarna har ställt sig väldigt positivt till bostad först och relativt kritiskt till trappstegsmodellen. Detta kan dels förklaras av bostad först –modellen är en nyare och mera populär intervention som åstadkommit bättre resultat, men givetvis finns det en risk att mitt urval inte representerar verkligheten till samma grad. Jag anser fortfarande att resultaten från min studie inte skulle blivit särskild annorlunda om jag skulle använt mig av andra artiklar, men graden av hur positivt och negativt forskarna ställer sig gentemot interventionerna skulle möjligtvis varierat.

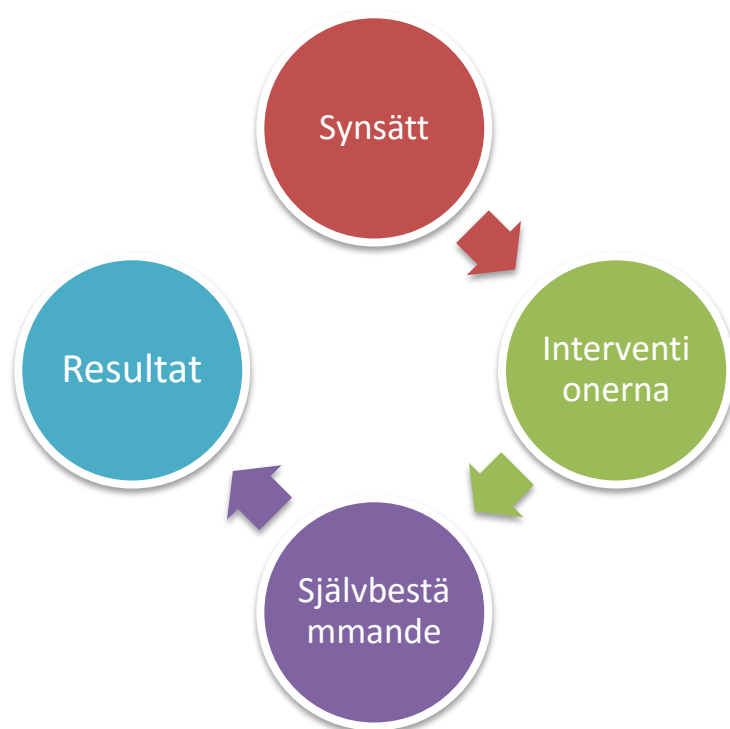
En annan svaghet i datainsamlingsprocess är valet av författare. Sam Tsemberis är del-författare i två av mina åtta artiklar (4,6), vilket är procentuellt högt. Å andra sidan är Sam Tsemberis grundaren till bostad först –modellen, vilket förklarar hans relevans. Samtidigt finns det också desto större anledningen till att anta att han har motiv att presentera bostad först i ett positivt ljus.

Innehållsanalysen har varit ändamålsenlig för min studie. Med hjälp av innehållsanalysen har jag kunnat besvara samtliga frågeställningar. Jag anser att jag även kunnat kategorisera resultat i artiklarna väl, eftersom det fanns vissa teman som förekom i nästan alla artiklarna. Det var därför enkelt att göra valet av kategorisering.

Analysen har genomförts på ett systematiskt sätt som följer samma struktur som resultatdelen. En svaghet i analysen är att det inte alltid ger så mycket mervärde i mitt arbete, eftersom många av teman har diskuterats redan i resultatdelen, trots teoretiska begrepp har fattats.

8.2 Sammanfattning

Konklusionen av min studie är att det finns tydlig variation i självbestämmande mellan interventionsmodellerna. Det grundar sig på två skilda synsätt på de bostadslösa, som i sin tur har formar ideologierna och tillvägagångssättet till interventionerna. Dessa har i sin tur direkt samband med hur mycket självbestämmande de bostadslösa får utöva i sina liv. Tillslut syns ett samband mellan hur mycket bostadslösa får själv bestämma saker i sitt eget liv, och hur de faktiskt mår och vilka effekter interventionerna har på de bostadslösa.



Figur 7. Konklusion av studien.

Studiens resultat är att bostad först-modellen har tydligare inslag av självbestämmande än trappstegsmodellen och av den orsak också har en rad positiva effekter till följd av detta, som inte trappstegsmodellen drar nytta av. Syftet med min studie har varit att ta reda på vilken modell som arbetar mest enligt principen om självbestämmande och i detta fall är enkelt att konstatera att bostad först – modellen har mera inslag av självbestämmande. Såväl på det empiriska planet syns det tydligt att de bostadslösa får välja mer och upplever mer valfrihet. Dessutom kan interventionen stöda sig på de olika teorierna jag har använt mig av i anknytning till självbestämmande. När jag dessutom hittar nästan

uteslutande bättre resultat i alla områden som interventionerna jämförs i studierna blir jag fundersam på varför inte bostad först-modellen används ännu mera i världen. Dels kan det förklaras med övergången från gammalt till nytt. Med detta i minnet kan trappstegs-modellen representera den gamla tiden med mera inslag av institutionstänkande och paternalism. Framväxten och spridningen av bostad först är något som onekligt samspelar med de förändrande ideologier och politiska skiftningar i samhället. Jag anser dock att det är viktigt att nämna att trots bostad först-modellen generellt uppnår bättre resultat än sin motpart, behöver det inte betyda att den är bättre för alla. Individuella variationer för vad som fungerar och behövs förekommer naturligtvis.

Jag har lärt mig mycket av min studie. Som utgångspunkt var hela målgruppen bostadslösa ny för mig och deras stödmöjligheter ännu mera främmande. Att sätta mig in i modelltänkande har varit givande, det har gett en god förståelse i hur mycket dessa två olika interventionerna är med på att prägla de bostadslösas liv. Utan stöd till boende har många ingen chans på den ordinära bostadsmarknaden. Det har blivit alltmera tydligt för mig att vi behöver vara förstående och accepterande ovanför de svagt ställda i samhället. Givetvis har jag också lärt mig processen att skriva ett examensarbete. Det har varit utmanande och lärorikt på samma gång. Att vara tvungen att koppla teori till verklighet har gett en bred förståelse som ibland kan utebli vid skolbänken. Jag har gjort misstag, tagit lärdom av dom och fått tänkt om på ett och annat under processen.

8.3 Förslag till fortsatt forskning

Mitt arbete har undersökt självbestämmande främst på ett teoretiskt plan mellan modellerna. Det skulle vara spännande att se hur denna diskussion kunde lyftas fram genom konkreta studier av olika interventioner som arbetar med bostadslösa i Finland. Jag har tagit min utgångspunkt i självbestämmande, men granskande av olikheter mellan modellerna ur ett annat perspektiv som t.ex. inklusion hade också varit intressant att se.

KÄLLOR

- Adams, Robert. 2003, *Social work and empowerment*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 214 s.
- Aldridge, Stephen 2001. *Social mobility. A discussion paper*. Tillgänglig: <http://kumlai.free.fr/RESEARCH/THESE/TEXTE/MOBILITY/mobility%20salariale/SOCIAL%20MOBILITY.pdf> Hämtad 17.6.15.
- Almqvist, Lena; Eriksson, L. & Granlund, Mats. 2004, Uppfattningar om delaktighet och faktorer viktiga för delaktighet, I: Gustafsson, Anders, red., *Delaktighetens språk*, Lund: Studentlitteratur, 237 s.
- Arcada 2015, Arcadas hemsida, Tillgänglig: <http://www.arcada.fi/fi/node/2643> Hämtad 23.11.2015.
- Ara. 2014, Finansierings- och utvecklingscentralen för boendet. Utredning 1/2015. *Bo-stadslösa 2014*, Tillgänglig: <http://www.ara.fi/download/noname/%7B25BECDF7-BDD6-4A2F-AA3B-C301D8EB5F49%7D/107398> Hämtad 27.03.2015.
- Autonomi** 2015. *Nationalencyclopedia*, <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/autonomi> Hämtad 15.9.2015.
- Bakk, A. & Grunewald, K. 2000, *Omsorgsboken*, Stockholm: Liber AB, 396 s.
- Beauchamp, Tom, L. & Childress, James, F. 2009, *Principles of biomedical ethics. 6. uppl.* New York: Oxford University Press, 432 s.
- Beijer, Ulla. 2000, På männens villkor – om hemlösa kvinnor i Stockholm. I: Runquist, Wedding och Swärd, Hans. *Hemlöshet*, Stockholm: Carlsson bokförlag, 371 s.
- Benjaminsen, Lars & Dyb, Evelyn. 2008, The effectiveness of homeless policies - Variations among the Scandinavian countries *European Journal of Homelessness* Vol. 2 s 45-67.
- Busch-Geertsema, Volker. 2010, The Finnish National Programme to reduce long-Term Homelessness. Synthesis Report, 48 s.
- Council of Europe 2008, *Housing policy and vulnerable social groups* Council of Europe Publishing 101 s.
- Deci, Edward L., Ryan, Richard, M. 2000, The “What” and “Why” of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior, *Psychological Inquiry*, Vol. 11, No. 4, s. 227-268.
- DuBois, Brenda & Miley, Karla. Krogsrud. 2010, *Social Work: An empowering profession 7th edition*. Pearson, 480 s.

- Dyb, Evelyn; Solheim, Liv Johanne; Ytrehehus, Siri. 2004, *Sosialt perspektiv på bolig*. Oslo: Abstrakt forlag, 192 s.
- Edgar, Bill. 2009, *2009 European review of statistics on homelessness*, Tillgänglig: http://feantsaresearch.org/IMG/pdf/feantsa_2009statsreview_en.pdf Hämtad 15.7.15.
- Edgar, Bill; Meert, Henk, & Doherty, Joe. 2004, *Third review of statistics on homelessness in Europe. Developing an operational definition of homelessness*. Tillgänglig: http://www.feantsaresearch.org/IMG/pdf/2004_third_review_of_statistics.pdf Hämtad 12.08.2015.
- Forsberg, Christina & Wengström, Yvonne. 2013, *Att göra systematiska litteraturstudier*. 3 uppl., Stockholm: Natur & Kultur, 219 s.
- Friberg, Febe. 2006, *Dags för uppsats – vägledning för litteraturbaserade examensarbeten*, Borås: Studentlitteratur, 154 s.
- Föreanta nationerna 2005, *Economic, social and cultural rights. Report of the Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living*, Tillgänglig: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UN-DOC/GEN/G05/117/55/PDF/G0511755.pdf?OpenElement> Hämtad 4.1.15.
- Föreanta nationer 2015, *FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna*. Tillgänglig: <http://www.fn.se/fn-info/vad-gor-fn/manskliga-rattigheter-och-demokrati/fns-allmana-forklaring-om-de-manskliga-rattigheterna/> Hämtad 20.10.15.
- Greenwood, Ronni Michelle; Schaefer-McDaniel, Nicole J.; Winkel, Gary & Tsemberis Sam J. 2005, Decreasing Psychiatric Symptoms by Increasing Choice in Services for Adults with Histories of Homelessness, *American Journal of Community Psychology*, Vol. 36, Nos. 3/4, s. 223-238.
- Hansen Lofstrand, Cecilia & Juhila, Kirsi. 2012, The Discourse of Consumer Choice in the Pathways Housing First Model, *European Journal of Homelessness* Vol. 6, No. 2, s. 47-68.
- Harvey, Brian. 1998, *Settlement Services for Homeless people in Europe: Lessons for Ireland*. Dublin: Homelessness initiative, 58 s.
- Henwood, Benjamin F; Padgett, Deborah K & Tiderington, Emmy. 2014, Provider Views of Harm Reduction Versus Abstinence Policies Within Homeless Services for Dually Diagnosed Adults, *The Journal of Behavioral Health Services & Research* 41:1 s. 80-89.
- Hörnstein, S. 1993, *Självbestämmande och integritet i omsorgsverksamheten, chimär eller verklighet?*, Örebro: Social och omsorgsförvaltningen, 43 s.

- Jacobsen, Dag Ingvar. 2007, *Förståelse, beskrivning och förklaring. Introduktion till samhällsvetenskaplig metod för hälsovård och socialt arbete*, Lund: Studentlitteratur, 316 s.
- Johnsen, Sarah & Teixeira, Lígia. 2010, *Staircases, elevators and cycles of change – 'Housing First' and other housing models for homeless people with complex support needs*. Tillgänglig: <http://www.crisis.org.uk/data/files/publications/Housing%20Models%20Report.pdf> Hämtad 06.06.2015.
- Johnson, T.F. 1995, *Elder mistreatment: Ethical issues, dilemmas, and decisions*. Binghamton, NY: Haworth Press, 190 s.
- Kertesz, Stefan G. & Weiner, Saul J. 2009, Housing the chronically homeless: high hopes, complex realities, *Journal of American Medical Association*, Vol 301, No. 17. s. 1822-1824.
- Kostenius, Catrine & Lindqvist, Anna-Karin. 2006, *Hälsovägledning: från tanke till ord och handling*. Lund: Studentlitteratur AB, 272 s.
- Landelius, Ann-Charlotte. 1996, *Självbestämmande, valfrihet och samtycke inom socialtjänsten*, Stockholm: Nerenius & Santérus förlag, 447 s.
- Miley, Karla Krogsrud; O'Melia, Michael & DuBois, Brenda. 2010, *Generalist social work practise: An empowering approach*. Pearson, 528 s.
- Moula, Alireza. 2009, *Empowermentorienterat socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur, 267 s.
- Nelson, Geoffrey. 2010, Housing for People with Serious Mental Illness: Approaches, Evidence, and Transformative Change, *Journal of Sociology & Social Welfare* Vol. XXXVII, Number 4, s. 123-146.
- Ng, Johan, Y.Y. Johan; Ntoumanis, Nikos; Thøgersen-Ntoumani, Cecilie; Stott, Kyle; Hindle, Linda. 2013, Predicting Psychological Needs and Well-Being of Individuals Engaging in Weight Management: The Role of Important Others, *Applied psychology: Health and well being* 5 (3), s 291-310.
- Padgett, Deborah K. 2013, Choices, Consequences and Context: Housing First and its Critics, *European Journal of Homelessness* Vol. 7, No. 2, s. 341-347.
- Payne, Malcolm. 2005, *The origin of social work – continuity and change*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 306 s.
- Pleace, Nicholas & Bretherton, Joanne. 2013, The Case for Housing First in the European Union: A Critical Evaluation of Concerns about Effectiveness, *European Journal of Homelessness* Vol. 7, No. 2, s 21-41.
- Pleace, Nicholas; Culhane, Dennis; Granfelt, Riitta & Knutagård, Marcus. 2015, *The Finnish Homelessness Strategy - An international review*. Tillgänglig:

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/153258/YMra_3en_2015.pdf?sequence=5 Hämtad 20.6.15.

- Pleace, Nicholas. 2013, Consumer Choice in Housing First, *European Journal of Homelessness* Vol. 7, No. 2, s. 329-339.
- Prochaska, J.O. & Di Clemente, C.C. 1986, Towards a comprehensive model of change, i: Miller, R. and Heather, N., red. *Treating Addictive Behaviours: processes of change*. New York: Plenum Press.
- Ridgway, P. & Zippel, A. M. 1990, The paradigm shift in residential services: from the linear continuum to supported housing approaches. *Psychosocial Rehabilitation Journal*, 13, s. 11-31.
- Ryan, Richard M., Heather Patrick, Deci, Edward L. and Williams, Geoffrey C. 2008, Facilitating health behaviour change and its maintenance: Interventions based on Self-Determination Theory, *The European health psychologist*, vol. 10, s. 2-5.
- Ryan, Richard M. Ryan. & Deci, Edward L. 2009, Promoting self-determined school engagement: motivation, learning and well-being. I: *Handbok of motivation at school*, Wentzel, Kathryn R. & Wigfield, Allan. red. New York: routledge.
- Sahlin, Ingrid. 1996, *På gränsen till bostad. Avvisning. Utvisning. Specialkontrakt*. Lund: Arkiv förlag, 365 s.
- Sahlin, Ingrid. 1998, *The Staircase of Transition. National Report to the European Observatory on Homelessness 1997* Brussels: FEANTSA.
- Sahlin, Ingrid. 2003, Modelltänkande och värdering av olika modeller, I: *Bostedsløshet i Norden - Forskning, politikk og praksis*. Dyb, Evelyn, red. s. 87-102.
- Sahlin, Ingrid. 2005, The Staircase of Transition – survival through failure, *Innovation* Vol. 18, No. 2, s. 115-135.
- Shinn, Marybeth. 2007, International Homelessness: Policy, Socio-Cultural, and Individual Perspectives, *Journal of Social Issues*, Vol. 63, No. 3 s. 657-677.
- Självbestämmande** 2015. *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/sj%C3%A4lvbest%C3%A4mmande> Hämtad 25.6.2015.
- Socialstyrelsen, 2015. *Den sekundära bostadsmarknaden Tillgänglig*: <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19690/2015-1-41.pdf> Hämtad 29.06.2015.
- Spicker, Paul. 1990, Social work and self-determination. *British Journal of Social Work*, vol. 20, s. 221-226.

- Starrin, Bengt. 2000, Empowerment och funktionshinder. I: Brusén, Peter & Hydén, Lars-Christer, red. *Ett liv som andra: livsvillkor för personer med funktionshinder*. Lund: Studentlitteratur, s. 71-94.
- Starrin, Bengt. 2007, Empowerment som förhållningssätt – kan vi lära oss något av Pippi Långstrump? I: Askheim, O. P. & Starrin, B. red. *Empowerment i teori och praktik*, Malmö: Gleerups Utbildning AB, 234 s.
- Swärd, Hans. 2008, *Hemlöshet*, 2. upp., Lund: Studentlitteratur, 255 s.
- Tsemberis, Sam & Asmussen, Sara. 1999, From streets to homes, *Alcoholism Treatment Quarterly*, 17:1-2, s 113-131.
- Tsemberis, Sam; Gulcur, Leyla & Nakae, Maria. 2004, Housing First, Consumer Choice, and Harm Reduction for Homeless Individuals With a Dual Diagnosis, *American Journal of Public Health* Vol 94, No. 4, s. 651-656.
- Tsemberis, Sam. 2010, *Housing First. The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction*. Center City, Minnesota: Hazelden, 264 s.
- Tsemberis, Sam. 2011, Housing First: The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction Manual, *European Journal of Homelessness*, Vol. 5, No. 2, s 235-240.
- Watson, Dennis P.; Wagner, Dana E. & Rivers, Michael. 2013, Understanding the Critical Ingredients for Facilitating Consumer Change in Housing First Programming: A Case Study Approach, *The Journal of Behavioral Health Services & Research* 40:2 s. 169-179.

BILAGA 1. SÖKPROCESS

Databas	Datum	Sökord	Träffar	Inkluderade
Academic Search Elite (EBSCO)	10.6.2015	Self-determination AND continuum of care OR staircase of transition OR housing first	129	0
	15.6.2015	Homeless AND self-determination	0	0
	19.6.2015	Homeless AND Consumer Choice	201	4
	20.6.2015	Homeless AND Harm reduction AND Abstinence	1	1
European Journal of Homelessness	18.6.2015	Self-determination Consumer choice Choice	137 Alla pub- licerade	3

BILAGA 2. ARTIKELÖVERSIKT

	Författare, årtal och tidskrift	Titel	Syfte	Metod	Resultat
1.	Hansen Lövstrand, Cecilia & Juhila, Kirsi 2012 European journal of homeless	The discourse of consumer choice in the pathways housing first (PHF) model	Analysera diskursen "Consumer choice" inom Pathways housing first model manualen.	Kvalitativ litteraturstudie. Systematisk diskursanalys av pathways housing first model manual	Analysen hittar tydligt "consumer choice" i PHF manualen. Dessutom identifieras klara likhetsdrag med den samhälleliga diskursen "avancerat liberalism". Brukare ses som kompetenta människor som arbetar "med sig själv".
2.	Pleace, Nicholas 2013 European journal of homelessness	Consumer choice in housing first	Responser till Hansen Lövstrand & Juhila (1) diskussion om "consumer choice" i bostad först.	Kvalitativ litteraturstudie	För och mot argument emot Hansen Lövstrand & Juhila (1). Främst försvar av bostad först - modellen. Poängterar att även om inte PHF har fullständigt lämnat alla idéerna av beteende-korrigerande, representerar modellen tillräckligt med skillnader för att uppfattas som något helt annorlunda än trappstegsmodellen.
3.	Deborah K. Padgett 2013 European journal of homelessness	Choices, consequences and context: Housing first and its critics	Responser till Hansen Lövstrand & Juhila (1) diskussion om "consumer choice" i bostad först.	Kvalitativ litteraturstudie	För och mot argument emot Hansen Lövstrand & Juhila (1). Främst försvar av bostad först-modellen. Lyfter fram kritik mot bostad först som andra forskare har lagt fram, bl.a. de positiva sidorna vid att bostad först kan förstås som en modell som sopar bostadslösa bort från gatorna. Däremot argumenterar Padgett emot Hansen Lövstrand & Juhila (1) sitt argument om att bostad först begränsar valmöjligheter genom att avhysa människor, eftersom de behöver endast följa samma regler som vanliga hyresgäster.
4.	Tsemberis, Sam, Gulcur, Leyla & Nakae, Maria 2004 American journal of public health	Housing first, consumer choice, and harm reduction for homeless individuals with a dual diagnosis	Utforska de långsiktiga effekterna av bostad först programmet i jämförelse med trappstegsmodellen	Kvantitativa intervjuer 225 deltagare blev tillfälligt valda att antingen ingå i bostad först- eller trappstegsmodellen. Experiment med två olika grupper och uppföljningsintervjuer med deltagarna.	Bostad först gruppen fick bostad tidigare, förblev stabilt inhytt och rapporterade högre grad av upplevd val. Utnyttjande av missbrukarvården var signifikant högre för kontrollgruppen, men inga skillnader fanns i bruk av ämne eller psykiatriska symptom. Deltagare i bostad först programmet kunde få och bibehålla självständiga bostäder utan att kompromissa med psykiska eller drogmissbruk symptom.
5.	Watson, Dennis P, Wagner, Dana E., Rivers, Michael	Understanding the critical ingredients for facilitating consumer	Förstå vad som är de kritiska elementen i bostad först	Kvalitativ fallstudie. Samlade data från flera olika nivåer. Data samlades	Identifierade sex olika ingredienser för vad som används i bostad först.

	2013 Journal of Behavioral Health Services and Research.	change in housing first programming – a case study approach	modellen, och förstå hur dessa påverkar brukarnas utfall.	från administrativa intervjun, och administrativa dokument, såväl som fokus grupper och individuella intervju med personal och brukare.	Låg tröskel antagnings policy, skadereduktion, avhysnings förebyggande, reducerade krav på service, separation av boende och service, informering och utbildning av brukare. Resultatet från studien visar att bostad först skapar en mera flexibel service struktur än sin motpart. Denna flexibla struktur har positiv effekt på bostadslösa, i synnerhet med reduktion av stress.
6.	Greenwood, Ronni Michelle, Schaefer-McDaniel, Nicole J., Winkel, Gary and Tsemberis, Sam J. 2005 American Journal of Community Psychology	Decreasing psychiatric symptoms by increasing choice in services for adults with histories of homelessness	Söka samband mellan ökade valmöjligheter och psykiatriska symptom för tidigare bostadslösa.	Kvalitativa och kvantitativa intervju på deltagare i två olika grupper. Boendetrappan och bostad först utgjorde de två olika grupperna.	Ökat valmöjligheter främjar välmående och reducerar psykiatriska symptom. Studiens resultat utmanar den traditionella modellens tanke sätt att det är dåliga val som leder brukarna till deras situation, utan istället säger att för lite val och personlig kontroll är associerad med psykiatriska symptom.
7.	Henwood, Benjamin F., Padgett, Deborah K., Tiderington, Emmy 2014 Journal of Behavioral Health Services and Research.	Provider views of harm reduction versus abstinence policies within homeless services for dually diagnosed adults	Ta reda på synen på skadereduktion och abstinens för personal som arbetar med dubbeldiagnostiserade bostadslösa	Kvalitativ studie som intervjuade personal som arbetar inom de två olika modellerna	Identifierade tre tematiska indelningar: Skadereduktion som ett välkommet alternativ, personal från båda interventionerna var relativt positivt inställd mot skadereduktion. Den andra tematiska indelningen var Arbeta med tvetydighet, handlade om att personal från båda modellerna upplevde tvetydighet med att arbeta inom interventionerna. Den tredje tematiska indelningen tillmötesgående till abstinens handlade om hur abstinens också kan användas av bostadslösa inom bostad först.
8.	Nelson, Geoffrey 2010 American Journal of Community Psychology	Housing for people with serious mental illness – approaches, evidence and transformative change.	Undersöka de olika boendemetoder för människor med allvarliga psykiska sjukdomar som har utvecklats efter avinstitutionaliseringen och identifiera vilka synsätt de bygger på.	Kvalitativ studie som går igenom forskningsmaterial	Identifierade övergången från det gamla institutionstänkande till de moderna bostadsformerna i arbete med människor med grava psykisk ohälsa. Denna övergång blir systematiserat som custodial- till supportive- till supported housing (alternativt namn för bostad först). Studien preciserar att de moderna bostadsformerna är mycket mera öppna gällande valmöjligheter och makt för brukarna. Dessutom poängteras det att de ger bättre resultat.

BILAGA 3. RESULTATREDOVISNING

